

PRVI ZEMALJSKI — JOZEFINSKI PREMJEER

(Nastavak i kraj)

2. Temešvarski Banat

Mirom u Požarevcu 21. VII. 1718 godine Temešvarski Banat je priključen habsburškoj carevini. Po naredenju vojskovođe princa Eugena Savojskog, u vremenu od 1718—1725 godine izvršen je geometrijski premjer Banata pod rukovodstvom pukovnika D. HARING-a, od tamošnjih trupnih oficira, u mjerilu 1:122.000. Teren je prikazan crticama. 1723—1725 godine izrađena je prema ovoj nova karta reducirana u mjerilo 1:255.000.

10. V. 1768 godine carskim dekretom nareden je vojni premjer Temešvarskog Banata, koji je pod rukovodstvom pukovnika von ELMPT-a izvršen u vremenu od 1769—1772 godine u mjerilu 1:28.800. Radilo je 7 oficira i 33 inženjera, podijeljenih u 3 radne grupe — Lugoška oblast, Karpatska šumska oblast i Banatsak ravnica t. zv. predija. Uporedo s vojnim premjerom vršen je i vojno-topografski i etnografsko-statistički opis. Na osnovu vojnog premjera izrađena je:

Karta originalnog snimanja Temešvarskog Banata izvršenog 1769—1772. pod upravom pukovnika ELMPT-a Generalquartiermeister Štaba, 1:28.800, 208 snimljenih sekcija (Originalaufnahmskarte des Temesvarer Banats ausgeführt in den Jahren 1769—1772 unter der Direction des Obersten ELMPT des Gen. Q. M. Stabes, 1:28.800, 208 Aufnahmesectionen).*

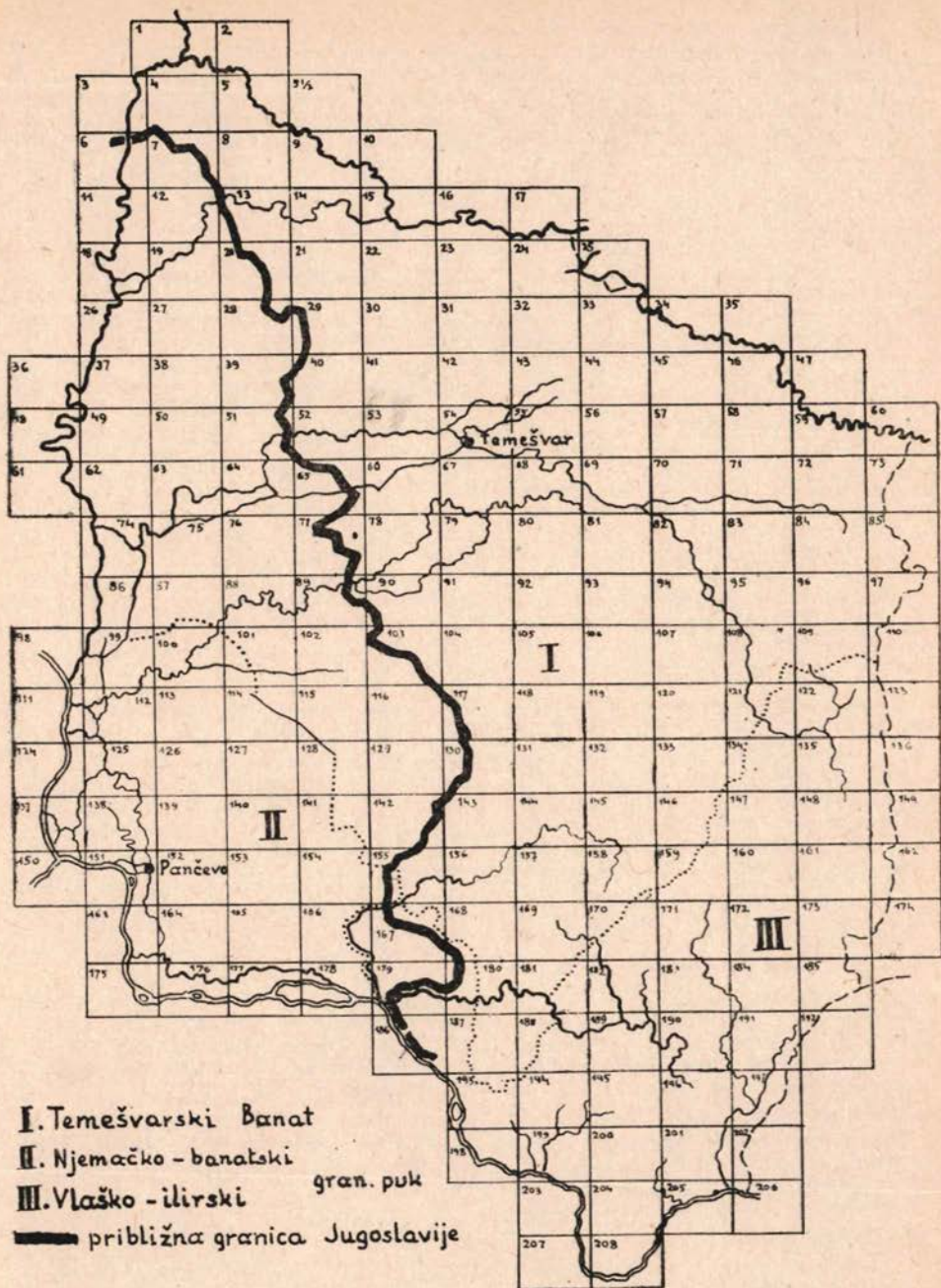
Uporedo s vojnim premjerom vršeno je i ekonomsko snimanje Temešvarskog Banata, gdje se naročito pazilo na to, da se geometrijski utvrde upotrebljive i neupotrebljive površine, t. j. one, na kojima se mogu podignuti naselja s obradivim površinama. Kod postojećih naselja potrebna je točna evidencija srpskih, vlaških i njemačkih gazdinstava i njihovih obradivih površina. Ekonomska izmjera je izvršena:

- 1767 godine u mjerilu 1:28.800 .. = oblast Sefkerin — Jabuka — Pančevo,
1768 godine u mjerilu 1:36.000 .. = oblast Ilirske granične vojske,
1770 godine u mjerilu 1:14.400 .. = oblast Zlatica — Kušica — Leskovik i 3 naselja njemačke granične vojske,
1771 godine u mjerilu 1:36.000 .. = vojno naseljeničko mjesto Idvor,
1772 godine u mjerilu 1:14.400 .. = vojna naseljenička mjesta Mokrin, Senta, Melenci, Mala Kikinda, Kustur, Jozefovo,
1774 godine u mjerilu 1:14.400 .. = oblast Vlagovo — Uljma — Malo Kakovo i Ali-bunarska močvara,
1774 godine u mjerilu 1:10.000 .. = oblast Sakula — Opovo — Jabuka — Sefkerin,

1775 godine vršena je nova geometrijska izmjera čestica sela Langenfeld (danas u Rumuniji) nedaleko Bele Crkve, metodom presijecanja, koja je pokazala veliku razliku točnosti u odnosu na prijašnju izmjeru čestica pomoću lanca i konopca, pa je tom metodom nastavljen rad.

- 1775 godine u mjerilu 1:7.200 .. = oblast Crepaje — Srpsko Selo u Njem. Banatu,
1776 godine u mjerilu 1:9.800 .. = oblast Sakula — Opovo,
1776 godine u mjerilu 1:7.200 .. = oblast Homoš — Plaševica — Vračevgaj.

Zajedno s ekonomskom izmjerom vršena je i pojedinačna nadjela zemlje i vršena kolnizacija Nijemaca, koja je trajala do 1779 godine.

Slika 5

Skelet podjele sekcija vojne karte Temešvarskog Banata i Banatske vojne krajine

Kopija vojne karte iz 1769—1772 godine, mjerila 1:28.800 reducirana je, pa je izrađen »Plan Temešvarskog Banata podijeljen u 11 distrikta i t. d. Ova karta bila je ekonomski snimljena pod upravom pukovnika baruna ELMPT-a od raznih oficira u godinama 1769—1772, od potporučnika Christ. GLASER-a u godini 1773, 1:136.000, 6 crtanih lista« (Plan des Temesvarer Banats eingetheilt in 11 Districte etc. Diese Karte ist unter der Direction der Oberst barun ELMPT durch verschiedene Offiziere von anno 1769—1772 ökonomisch aufgenommen worden durch CHRIST. GLASER Unterleutnant anno 1773, 1:136.000, 6 gez. Blätter).

5. IV. — 23. VI. 1773 godine, pod rukovodstvom pukovnika bar. ELMPT-a, 29 oficira i kadeta te 9 komornih inženjera vrše izmjeru čestica geometrijskim načinom (presijećanjem) u 17 naselja Temešvarskog, Čandskog i Bečkerečkog (Zrenjanin) kotara.

10. VII. 1773 godine car Josip II naređuje generalu komandantu u Banatu grafu MITROVSKOM, da što prije izvrši vojni premjer oblasti između Temešvarskog Banata i Vlaške, t. j. masiv Južnih Karpata, i to od Erdeljske granice do Oršove na Dunavu. Kao rukovodilac radova određen je pukovnik barun ELMPT, koji ovaj naročiti vojni zadatak ima da sprovede najvećom pažnjom obzirom na vojne procjene zemljišta, prohodnosti i postojećih komunikacija, kao i taktičkih borbenih uslova. Ovo se vršilo u najvećoj tajnosti. Radovi su dosta ometani od strane organa turskog paše u Oršovi, dok ruske okupacione trupe u Vlaškoj pod generalom grafom RUMJANCOVIM nisu ometale taj rad. Na osnovu brzog premjera ove brdske zone nastao je

»Plan dijela koji se između Dunava i Erdeljske granice u distriktu Oršave i Karanšebeša naslanja na tursku Vlašku, snimljen mjeseca augusta i septembra 1773 godine od 6 oficira pod mojim rukovodstvom Chr. bar. v. ELMPT, 1:28.800, 13 iscrtanih lista, 1773« (Plan von dem zwischen der Donau und der Siebenbürgischen Grenze in Orsovaer und Caransebeser District anstossenden Anteil der türkischen Walachei so im Monate August und September 1773 etc durch 6 officiere unter meiner Leitung aufgenommen worden Ch. bar. v. ELMPT, Obrister, 1:28.800, 13 gez. Blätter, 1773).

Ti su listovi priključeni vojnom premjeru Temešvarskog Banata od 1769—1772 godine. Ovaj je premjer kasnije poslužio za određivanje točne državne granice između habsburške i turske carevine, određene mirom u Svištovu od 4. VIII. 1791 godine.

1773 godine formirana je Banatska Vojna Krajina, koja obuhvata teritorije njemačko-banatskog i vlaško-ilirskog graničnog puka, od 16 vojnih i djelomično vojnih distrikta (procesusa) i vojnih ili predijskih naselja. Banatska Vojna Krajina izlučuje se iz nadležnosti Provincijala Temešvarskog Banata i stavlja pod neposrednu vojnu i administrativno-upravnu nadležnost Dvorskog ratnog savjeta (Ministarstva vojnog) u Beču. Dalji radovi premjera bit će navedeni u zasebnom odsjeku »Banatska Vojna Krajina«.

1774 godine izrađuje se pod rukovodstvom pukovnika baruna ELMPT-a vojno-zemljišni opis Temešvarskog Banata.

3. Erdelj (Sedmogradska)

Mirom u Karlovcima od 26. I. 1699 godine car Leopold I. proširuje svoju vlast nad velikim dijelom Erdelja (Sedmogradske), do tada razdiranog u brojnim ličnim i grupaskim borbama o prevlast, a u stvarnosti pod protektoratom turskog sultana. Ovo je potvrđeno mirom u Satmaru 1711 godine, a mir u Požarevcu od 21. VII. 1718 godine stavlja cijeli Erdelj pod vladavinu habsburške carevine.

11. I. 1769 godine carica Marija Terezija donosi odluku, da se Erdelj (Sedmogradska ili Transilvanija) vojnički premjeri i ekonomski popiše — konskribra. Predsjednik Dvorskog ratnog savjeta feldmaršal graf LACY, svojim pismom od 16. III., obavještava o tome glavnog komandanta Erdelja, generala grofa O'DONNEL-a.

Politička podjela velike kneževine Erdelja bila je:

Provincijal Erdelj

- a) Madarske zemlje = 10 županija i 3 kotara,
- b) zemlje Seklera = 6 oblasti (sedesi),
- c) zemlje Sasa = 9 oblasti (sedesi) i 2 kotara.

Generalat Vojne Krajine, osnovno postavljen 1770 godine, zemlje graničnih pukova, nepovezane i izmješane s ostalim zemljama Provincijala Erdelja, t. j. ne kao

neprekidna oblast, kao kod drugih Vojnih Krajina. Ovakva organizacija bila je posljedica specifičnog oblika Krajine i naročitog zadatka u cilju sprečavanja tatarsko-turskih upada s istoka i juga i sastojala se iz:

a) graničnog puka Seklera, formiranog 1764 godine od 102 naselja u Haromšeku i 52 vojna naselja u Csiku i Gjergjo-u,

b) graničnog puka Vlaške, formiranog 1766 godine od 82 naselja u Banatu (d. distrikta Braso) i 34 vojna naselja u distriktu Bodnar,

c) konjičko-husarski puk u Sepsu, formiran 1767 godine.

Rukovodilac radova premjeravanja, pukovnik graf FABRIS, naređuje jednu pokusnu geometrijsku izmjeru, u kojoj treba da budu točno izražene kulture i objekti. Ta izmjera dala je kartu

»Sas-Sebeški sudski okrug Milenbah u velikoj kneževini Erdelja, geometrijski snimljen u godini 1769, 1:7.200, 32 sekcije snimanja« (Szasz-Szebes Stuhl Mühlentbach in dem Grossfürstentume Siebenbürgen, geometrisch aufgenommen im Jahre 1769, 1:7.200, 32 Aufnahmeaktionen).

Karta je bila poslana Dvorskom ratnom savjetu na uvid i ocjenu. Dvorski ratni savjet donosi odluku, da se izvrše slijedeći radovi:

1. vojni premjer u mjerilu 1:28.800,

2. opis sekcija,

3. popis naselja i vojno-topografski opis,

4. ekcnomski opis bez izmjere čestica.

Vojni premjer u mjerilu 1:28.800 cijelog Erdelja zajedno s Generalatom Vojne Krajine, izvršen je 1769—1772 godine. Tokom 1770 godine izvršeno je razgraničenje između Erdelja i Moldavije, do granične dodirne točke županije Csik. Premjer je vršen paralelno s naročitim vojnom studijom Karpatskih prijelaza, Željezna Vrata i Vulkan sedlo, te obuhvata 40 zasebnih sekcija.

Početak 1772 godine rukovodstvo radova preuzima major JENEY, koji I. XI. 1772 godine obavještava komandirajućega generala PREYS-a, da je vojni premjer dovršen i početkom 1773 godine oficiri-topografi prebacuju se na radove premjera u Karlovački generalat. Sređivanje i isctavanje brujona dovršeno je 1773 godine. Rezultat vojnog premjera jeste

»Ratna karta velikog kneževstva Erdelj 1769—1773« (Kriegs Charte des Grosz Fürstenthums Siebenbürgen 1769—1773), u mjerilu 1:28.800, koja obuhvata 280 sekcija. Prema njima izrađena je Pregledna — skelet karta iz 1790 godine, mjerila 1:192.000, obuhvaćena u 5 lista.

Sekcije vojnog premjera, osim terenskih objekata u znacima, naročito su obrađivale rudnike, zemljišne kulture, godišnje i periodične sajmove, komunikacije, političku i sudsku podjelu zemlje, karantenske i granično-kordonske stanice.

Car Josip II utvrdio je prigodom svoga inspekcijonog puta, jula mjeseca 1773 godine, da karte novog vojnog premjera ne zadovoljavaju u pogledu prikaza i klasifikacije komunikacija prigranične oblasti i prijelaza preko karpatskog planinskog gorja, a da se ne podudaraju ni s nedavno izdanom ruskom kartom

»Karta Moldavije, koja prikazuje vojnu historiju rata između Rusa i Turaka, BAWR, 1770, 1:290.000« (Carte de la Moldavie pour servir a l'histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turcs, BAWR, 1770, 1:290.000), u 6 listova.

Zato naređuje, da 6 najboljih gen. štabnih oficira-topografa odmah izvrše dopunsku klasifikaciju komunikacija i studiju prolaznosti terena. 19. X. 1773 godine major JENEY izvještava, da je ta dopuna izvršena u sekcijama mjerila 1:57.600, čijim je povećanjem izrađena

»Generalna karta granice Moldavije i Vlaške u kojoj se vidi, kako njene sekcije treba sastaviti s onim graničnim velike kneževine Erdelja, 103 sekcijaska lista« (General Charte deren Lisieres von der Moldau und Walachei woinen zu entnehmen ist, wie die Sectiones derselben mit der angränzenden Gross Fürstentum Siebenbürgen zusammen zu setzen sind, 103 Sektionsblätter, 1:28.800).

Od ovih se 48 sekcija odnosi na erdeljsko-moldavsku, a 55 na erdeljsko-vlašku prigraničnu zonu. Ovaj rad u originalnim crtežima i bruljonima dostavljen je preko generala PREYS-a Dvorskom ratnom savjetu. Izrada i isctavanje ovih karata bila je

stroja vojna tajna. Pri određivanju državne granice Erdelja prema Moldaviji i Vlaškoj, veliku ulogu odigrala je

»Nova karta kneževine Transilvanije od Stefana LUČ von LUKSESTEIN, nedavnog upravnika kapetanije BATHIANI, 1:160.000« (Nova Principatus Transilvanie etc.... Charta per Stephanum LUTSCH von LUCHSESTEIN, regimir quendam BATHIANI Capitaneum, 1:160.000), obuhvaćenju u 12 crtanih listova i 1 svezak opisa.

U toj karti, koja je smatrana tajnom, bile su obradene i unijete u bojama sve promjene i uzupacije Moldavaca i Vlaha u raznim vremenskim epohama. Ista granična linija nije se mogla adaptirati u vojni premjer mjerila 1:28.800, pa je provodena po ovoj karti LUTSCH-a.

U svome izvještaju carici Mariji Tereziji o nadenom općem i vojnom stanju, car Josip II iznosi klasičan vojno-topografski i organizaciono-administrativni opis. U općim primjedbama iznosi sve organizacione i upravne nedostatke, nehat, skupoću, i predlaže radikalne upravne i vojne mjere za poboljšanje općeg stanja.

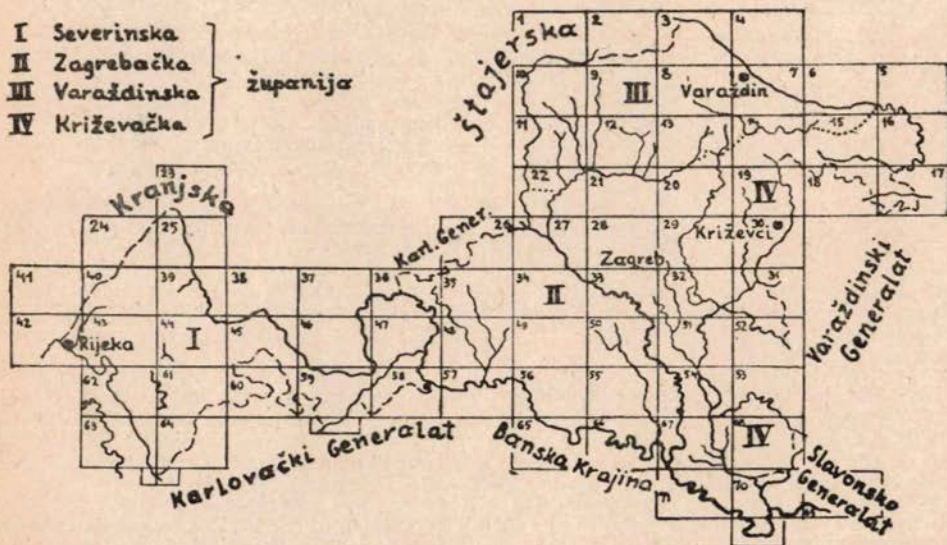
F) KRALJEVINA HRVATSKA I SLAVONIJA

1. Hrvatska — Gornja Slavonija

Sabor u Cetinu 1. I. 1527 godine izabire cara Ferdinanda I. za vladaoća Hrvatske, i tako Hrvatska ulazi u sklop habsburške carevine. Hrvatska je tada obuhvatala sjeverozapadni dio svog užeg nacionalnog teritorija, bez podjele na teritorije Varaždinskog i Karlovačkog generalata i Banske krajine. U doba vladavine carice Marije Terezije i cara Josipa II., ona je kao Provincijal Hrvatske obuhvatala samo Varaždinsku županiju, dio Križevačke, Zagrebačku i Severinsku s Rijekom, kao i enklave unutar Banske krajine, sve pod upravom bana Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

1783—1784 godine vrši se vojno premjeravanje, na osnovu koga je izrađena

»Vojna mapa Provincijala Hrvatske, premjerena pod vodstvom potpukovnika JENEY-a u godinama 1783—1784, 1:28.800, u 71 sekcija originala i brojem u čisto iscrtanih kopija te 1 sveskom opisa sekcija, alfabetski pokazatelj o naseljima u Provincijalu Hrvatske« (Militärische Mappa von Provincial Croaten, aufgenommen unter der Direction des Oberstleutnant JENEY, in den Jahren 1783—1784, 1:28.800, in 71 Originalaufnahmesektion und einer Anzahl rein gezeichneter Kopien und 1 Band Sektionsbeschreibungen alphabetischen Index über die Ortschaften in Provincialcroaten).

Sl. 6. — Skelet podjele sekcije vojne karte Hrvatske

Enklave Provincijala Hrvatske između Save i Kupe, čija su veleposjednička imanja obuhvaćena vojnim premjerom Banske krajine od 1780 godine, terenski objekti, hidrografska mreža, komunikacije, zemaljske i kotarske granice, sve je to prikazano po utvrđenim znacima.

Za ličnu potrebu cara Josipa II. izrađena je 1784 godine reducirana karta Provincijala Hrvatske u mjerilu 1:57.600, koja obuhvata 19 crtanih listova.

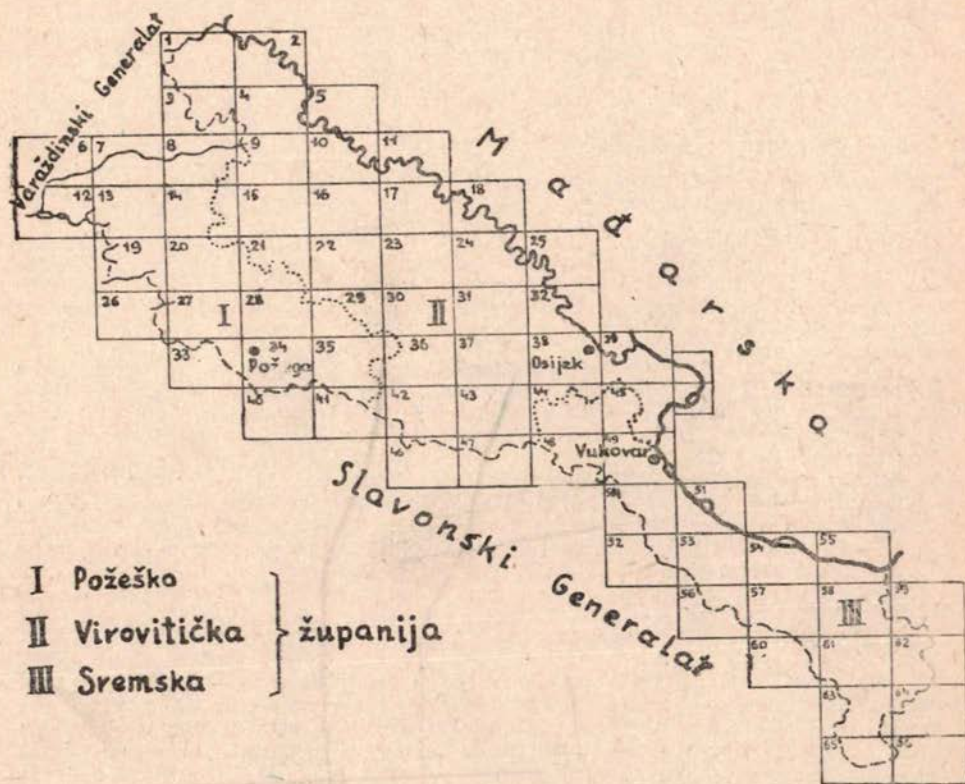
2. Slavonija — Donja Hrvatska

Dio staleža Slavonije izabire na saboru u Cetinu cara Ferdinanda I. za svoga vladara, a dio sabora u Dubravi kod Čazme, 6. I. 1527 godine izabire protukralja Ivana ZAPOLJU. Nastaju borbe i neredi, što samo pogoduje turskom nadiranju prema sjeveru. Mir u Karlovcima, 26. I. 1699 godine, stavlja najveći dio Slavonije pod habsburšku vladavinu, a mir u Požarevcu, 21. VII. 1718 godine, priključuje joj još i preostali dio jugoistočnog Srijema. Za vladavine carice Marije Terezije i cara Josipa II., Provincijal Slavonija dijeli se na Požešku županiju (2 procesusa), Virovitičku županiju (6 procesusa), Srijemsku županiju (3 procesusa). Takva politička podjela izvršena je 1744 godine.

Odjeljenje od 34 oficira-topografa vrši 1781—1783 godine vojno premjeravanje pod rukovodstvom potpukovnika JENEY-a, na osnovu čega je izrađena

»Karta Slavenskog Provincijala, 1781—1783« (Slavonische Provincijalkarte 1781—1783), mjerila 1:28.800, obuhvaćena u 66 listova originala, 66 listova čiste kopije i 1 sveske vojnog opisa. Način snimanja, prikazivanja terena, znakovi za terenske objekte i sve ostalo jednako je sa snimanjem u Hrvatskoj i Mađarskoj.

Za ličnu potrebu cara Josipa II. izrađena je 1783 godine reducirana karta Provincijala Slavonije, u mjerilu 1:57.600.

Sl. 7. Skelet podjele sekcija vojne karte Slavonije

CJELOKUPNA KARTA ZEMALJA MADARSKJE KRUNE

(t. zv. centralističke Madarske)

Kad je car Josip II. otpočeo ostvarivati svoju centralističku upravu, administrativno-politički proces toga nastojanja odrazio se i u kartografiji zemalja »mađarske krune« toga vremena.

Na osnovu vojne karte zemalja »mađarske krune«, mjerila 1:28.800 sastavljena je reducirana distriktna karta, u mjerilu 1:192.000, obuhvata svaki distrikt na zasebnom listu i to:

distrikt Košice	obuhvata županije:	Aba Uj, Saroš, Tolna Zemlin., Cíps
istrikt Pečuh	obuhvata županije:	Tolna, Sümeg, Baranja, Virovitica, Srijem
distrikt Vel. Varadin	obuhvata županije:	Arad, Bihar, Bekes, Csanad, Congrad, Kraso, Szabolcs, Zarand
distrikt Munkač	obuhvata županije:	Bereg, Marmaroš, Mag. Ogocs, Szatmar
distrikt Neu (Novi) Sohl.	obuhvata županije:	Arva, Gcmor, Hent, Liptau, Sohl, Turocz
distrikt Neutra Barc	obuhvata županije:	Neutra, Požun, Trenčín
distrikt Raab	obuhvata županije:	Eisenburg, Komorno, Ődenburg, Raab, Veszprem, Weiselburg (Moseny)
distrikt Zagreb	obuhvata županije:	Križevci, Zagreb, Varaždin, Szabad
distrikt Buda-Pesta	obuhvata županije:	Medi- i Prekomurje, Severin i riječki Komercijalni guverman
distrikt Temešvar	obuhvata županije:	Borsold, Hevea, Nogrda, Pest - Pilis - Solt
distrikt Temešvar	obuhvata županije:	Temešvar, Torontal, Krasso (t. j. Temešvarski Banat), koji je do 1777

godine bio podijeljen na 4 okruga — Temešvar, Čatlag, Lugoš i Vršac).

Velika kneževina Erdelj 1786 godine podijeljena je na distrikte Kolosvar, Braso i Fogaraš, koji su isto bili podređeni centralističkoj upravi mađ. dvorske komore.

Kopija distriktne karte, za svaki distrikt zasebno, bila je poslana u distrikte i županije, koji su je po svojim inženjerima i činovnicima pregledali i dopunili, naročito nazive naselja i terenske objekte u jezičnom pravopisu tamošnjih starosjedilačkih naroda. Osim toga unijete su i kotarske granice prema novoj političko-administrativnoj centralističkoj podjeli.

Na temelju ispravljenih i dopunjenih distriktnih karata, kao i »Geografskom kartom Temešvarskog okruga u kraljevini Mađarskoj, snimljenoj pod upravom pukovnika von NEU 1782—1784 godine, 1:192.000« (Geographische Charta des Temesvarer Bezirks im Königreich Ungarn, aufgenommen unter der Direction des Obersten von NEU in den JAHREN 1782—1784, 1:192.000) izrađena je za svaki distrikt na zasebnom listu Geografska karta kraljevine Mađarske, snimljena pod upravom pukovnika von NEU 1782—1784« (Geographische Charta des Königreiches aufgenommen unter der Direction des Obersten von NEU 1782—1784), u mjerilu 1:192.000, u 13 listova, iscrtanih bojama, a političko-administrativnom podjelom na županije i kotareve.

IZMJERA ČESTICA (GRUNDAUSMESSUNG) U ZEMLJAMA »MADARSKJE KRUNE«

U cilju provođenja ispravaka poreske stope u zemljama »mađarske krune«, t. j. Mađarske, Temešvarskog Banata, Erdelja, Hrvatske i Slavonije, car Josip II. svojim pismom 4. I. 1786 godine, naređuje predsjedniku dvorskog ratnog savjeta (ministru vojnom) generalu Andreasu grafu HADIK-u, da odmah pristupi izmjeri osnovnih čestica posjeda (Grundaussmessung) i njihovoj procjeni — fatiranju.

Za rukovodioca izmjere osnovnih čestica određen je pukovnik von NEU, a kao pomoćnik mu je pridodan potpukovnik TURATI, koji je već rukovodio izmjerom Erdelja.

Za svaki distrikt određen je po jedan gen. štabni oficir (ili jedan od onih, koji su već radili na premjeru ovih krajeva) za rukovodioca i nadzor nad izmjerom čestica, i to, za:

distrikt Košice	major von WALDAU
distrikt Pečuj (Baranja Virovitica, Srijem)	major HARBACH
distrikt Veliki Varadin	kapetan ULRICH
distrikt Munkač	kapetan MACOVICH
distrikt Neu Sohl	kapetan DORMAYER
distrikt Neutra Barč	kapetan FLEISCHER
distrikt Raab	kapetan DUMONT
distrikt Zagreb	kapetan barun KASCHNITZ
distrikt Buda-Pest	kapetan FISCHER
distrikt Temešvar (Banat—Bačka)	kapetan RAUCHMÜLLER
za Erdelj (Sedmogradsku)	
distrikt Kološvar	kapetan FLEISCHNER
distrikt Braso	kapetan GOMETZ
Distrikt Fogaraš	kapetan SECHTER

Svakoj distriktnoj komisiji pridodata su 3 trupna oficira i to: 1 za provođenje izobrazbe i nadzora, a u kotarskim i općinskim komisijama po 2 oficira za pomoćne radove pri izmjeri čestica kompliciranog oblika; svega 189 oficira. Broj povremeno pridodanih županijskih i kotarskih inženjera mijenjao se prema povremenim potrebama.

Snimanje čestica u mjerilu 1:3.600 vršeno je prema Uputama, koje je 14. IV. 1769 godine izdao glavni rukovodilac radova pukovnik von NEU. Za opću orijentaciju pri izmjeri čestica vrijedila je kopija karte MÜLLER-a iz 1769 godine mjerila 1:360.000 i »Geografska karta kraljevine Mađarske« (Geographische Charta des Königreiches Hungarn) iz 1784 godine, mjerila 1:192.000.

Fatiranje — procjena doprinosa čestica vršile su distriktne i kotarske komisije prema Uputama dvorske kancelarije, čiji su povjerenici bili — za Mađarsku s Temešvarskim Banatom, Hrvatskom i Slavonijom dvorski savjetnik HADROVICS, a za Erdelj dvorski savjetnik HORVAT. Osoblje rukovodstva izmjere čestica i procjene doprinosa bilo je od mjeseca aprila do maja iste godine u okolini Budimpešte podvrgnuto praktičnoj obuci, vršenoj u dva odjeljenja.

Rad na izmjeri čestica u Mađarskoj započeo je odmah, ali je prekinut ratom 1788—1789 godine. 1787 godine, kada je završen ekonomski premjer Slavonske Vojne krajine, cjelokupni tamošnji personal prebačen je u Mađarsku radi ubrzanja radova i stavljen na raspoloženje pukovniku von NEU.

Tom prilikom u Temešvarskom Banatu nije vršena zasebna izmjera zemljišnih čestica, pošto je bila izvršena ekonomska izmjera (a naročitim mjerilima), u vremenu od 1767—1773 godine prigodom kolonizacije i nadjele zemlje.

Izmjera zemljišnih čestica i procjena doprinosa — fatiranje otpočinje u Erdelju još 1785 godine pod rukovodstvom potpukovnika TURATI, prema njegovim Uputama. Rad je prekinut Austro-turskim ratom 1788 godine, kada potpukovnik TURATI pogiba na karpatskom sedlu Bogar. Provincijalne komisije, u suradnji s općinskim komisijama i njihovim pisarima, da bi sačuvala jednobraznost i kontinuitet otpočetih radova, produžuju ih prema Uputama potpukovnika TURATI.

U Provincijalu Hrvatskoj (zajedno sa županijom Szalad) i Provincijalu Slavoniji, obuhvaćenoj u distriktu Pečuh, izmjera čestica i procjena doprinosa otpočinje mjeseca januara 1786 godine (prema »carskom patentu« od 20. IV. 1785 godine).

G) VOJNA KRAJINA

Vojna je krajina bila zasebna vojno-upravna tvorevina u prigraničnom pojasu habsburške carevine prema Turskoj. Njen je osnovni zadatak bio aktivno čuvanje i odbrana od upada naoružanih neredovitih i redovitih turskih vojnih odjela, kao i sanitetska kontrola i čuvanje pozadine od uvlačenja kuge i ostalih zaraza. Za vrijeme vladavine carice Marije Terezije i cara Josipa II., kada je 1763 godine otpočeo prvi zemaljski premjer habsburških zemalja, Vojna krajina obuhvatala je široki pojas Hrvatske—Slavonije, Temešvarskog Banata i Erdelja, koji je bio podijeljen u Karlovaki generalat, Bansku krajinu, Varaždinski generalat, Slavonsku, Banatsku i Erdeljsku Vojnu krajinu pod neposrednom vojnom i političko-administrativnom upravom dvor-

skog ratnog savjeta (Ministarstva vojnog) u Beču. Banskom Krajinom upravljao je ban Hrvatske u Zagrebu.

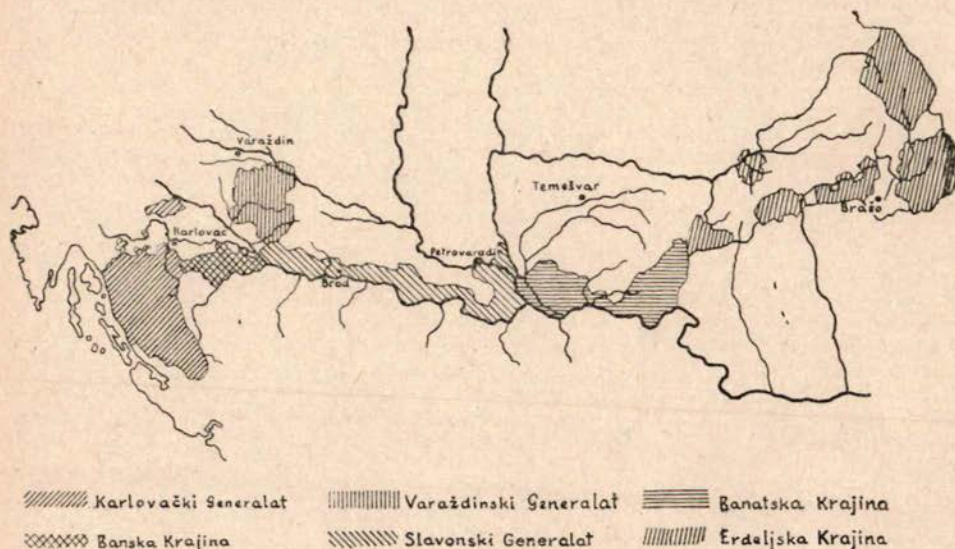
Kratak hronološki pregled postanka i razvoja Vojne krajine možemo pratiti još od 1490 godine, kada su formirani pojedini tabori za zaštitu prigraničnih oblasti od upada Turaka.

1522 godine formiraju se austrijske obrambene čete pod komandom grafa SALM-a.

1526 godine, nakon bitke kod Mohača, nastaje period nezadrživog prodiranja turske vojske prema Srednjoj Evropi. Kulminacija toga prodiranja jeste druga opsada Beča 1683 godine. U to vrijeme pojavljuju se organizacije Vojne krajine, koje treba da štite preostali dio sjeverozapadne Hrvatske, zatim Štajersku, Kranjsku i Korušku, t. j. Nutarnju Austriju.

1535 i 1540 godine prebjeci Uskoci, većinom iz Bosne, naseljuju pusti Žumberak, gdje se formira Žumberačka kapetanija, podređena general-obristu Karlovačke krajine.

1538 godine nastaje prva vojna kolonija srpskih prebjega u Gornjoj Hrvatskoj i nastaju kapetanije Koprivnica, Križevci i Ivanič, što je začetak Varaždinske krajine.

Sl. 8. Pregledna skica Vojne Krajine

1548 godine formira se Koprivnička krajina (Luka SEKELJI).

1559 godine, za vrijeme cara Ferdinanda I., od mnogobrojnih prebjega iz Bosne i Srbije formira se narodna milicija; njen je zapovjednik pukovnik LENKOVIĆ. Narodna se milicija dijeli u:

a) Hrvatsku krajinu — od mora do Save (suhozemnu), s 39 utvrđenih kula;

b) Gornjo slavonsku-slovensku (Windische) krajinu između Save i Drave s 15 utvrđenih kula i gradom Gričem (Zagreb);

1564 godine, nakon smrti cara Ferdinanda I., brat mu nadvojvoda Karlo prima upravu provincije nutarnja Austrija (Štajerska, Koruška, Kranjska i dio Istre), pošto su hrvatski staleži bili u vojnoj i finansijskoj nemogućnosti, da uspješno održavaju tek nastalu Vojnu krajinu, staleži Nutarnje Austrije, zainteresirani za osiguranje svojih zemalja od upada turskih pljačkaških bandi, na svome saboru u Bruku na Muri 1. III. 1578 godine preuzimaju finansiranje ovih krajina. Ujedno se formira Pokrajinski dvorski savjet za vođenje vojnih poslova Vojne krajine u Grazu.

1578 godine, car Rudolf II., imenuje nadvojvodu Karla za samostalnog administratora Vojne krajine. Njemu je u vojnim pitanjima bio podređen ban Hrvatske. Mađarsko-hrvatski staleži priznaju na saboru 1. I. 1578 godine ovo imenovanje.

1579 godine, 13. VII. nadvojvoda Karlo osniva tvrđavu Karlovac, koja dvorskim reskriptom 24. IX. 1581 godine dobiva naročite privilegije. Dotadašnji naziv »Hrvatsko-morska krajina« menja se u »Karlovačka krajina«.

1581 godine formira se između Kupe i Save Petrinjska (Kupska) Krajinsku i Varaždinsku krajinu, između Kupe, Save i Drave.

1605 godine novo naseljavanje prebjega iz Vlaške o oblast Gomirja—Moravice; time se povećava teritorij Karlovačke krajine.

1635 godine izdaju se službeni statuti Varaždinskog i Karlovačkog generalata.

1686, 1688—1689 godine masovna seoba Srba i Bunjevaca u Srijem, Bačku i Mađarsku (patrijarh ČARNOJEVIĆ).

Mir u Karlovcima 26. I. 1699 godine određuje novu granicu između habsburškog i turskog carstva. Granica obuhvata Liku—Krbavu, Slavoniju bez jugoistočnog Srijema, dalje Dunavom—Marošem, poprijeko Erdelja.

1701—1702 godine formiraju se generalati — Vojne krajine: Slavonski (Sava—Dunav) i Banatski (Tisa—Maroš).

1704 godine Petrinjska (Kupska) krajina povećava se i formira Bansku krajinu pod upravom bana Hrvatske.

1705 godine ukida se Ratni tajni savjet u Grazu i svi poslovi Vojnih krajina prelaze u nadležnost Ratnog dvorskog savjeta (ministarstvo vojske) u Beču, osim Banske Krajine.

Mir u Požarevcu, 21. VII. 1718 godine, određuje habsburškoj carevini nove granice s Turskom; ispravlja se granica Karlovačkog generalata, uključuje se pojas u sjevernoj Bosni duž Save, Srbija (Beogradska nahija), cijeli Temešvarski Banat i preostali dio Erdelja.

1724—1726 godine formira se Banatska milicija.

1726 godine formira se Granična milicija u Srbiji, a ukida se već 1739 godine.

Mir u Beogradu, 18. IX. 1739 godine, određuje granicu habsburške carevine prema Turskoj od Une, Savom—Dunavom do Oršove i regulira hrvatsko-unsku granicu; nastaje ponovno, veliko naseljavanje prebjega iz Srbije u austrijske krajeve, koje se većinom zadržavaju u oblastima Vojnih krajina.

1745 godine 28. XI., general knez HILDBURSHAUSEN formira 4 graničarska puka Karlovačkog generalata.

1749 godine formirana je generalna komanda za Karlovački i Varaždinski generalat sa sjedištem u Zagrebu.

1750 godine formiraju se pukovi Banske krajine (Glina i Petrinja).

1764 godine formiran je bataljon Šajkista (iz 6 naselja), sa sjedištem u Titelu.

1764—1765 godine: konačno razgraničenje Varaždinskog generalata i Provincijalom Hrvatske; pritom dolazi do oružanih sukoba.

1765 godine postavljen je Generalni inspektor Vojne krajine.

1767 godine postavljene su sanitetska regulativa i odgovarajuće terenske oblasne komisije.

1768 godine razdvaja se Karlovački i Varaždinski generalat; Varaždinski je spojen s Banskom krajinom.

1768 godine generalni inspektor Vojne krajine, feldmaršal barun ŽIŠKOVIĆ, podređuje se Dvorskom ratnom savjetu u Beču.

1770 godine formirana je Erdeljska krajina — Erdeljski generalat.

1783 godine komanda Karlovakog generalata premješta se ponovno u Zagreb i spaja s Varaždinsko-Banskom krajinom (1768 godine) u Hrvatsku generalnu komandu.

1. KARLOVAČKA KRAJINA —KARLOVAČKI GENERALAT:

1745 godine, 28. XII., vojni direktor graničnih oblasti, general knez HILDBURSHAUSEN formira 4 graničarska-krajiška puka, čiji su teritoriji:

a) Lički graničarski puk (komandant pukovnik QUICCARDI) — kapetanija Lika — Gospić.

b) Otočaćki graničarski puk (komandant pukovnik HERBERSTEIN), — kapetanije Senj sa Brinjem, Otočac.

c) Ogulinski graničarski puk (komandant pukovnik DILLIS), kapetanije Tržić, Touj, Ogulin.

d) Slunjski graničarski puk (komandant pukovnik PETAZZI), kapetanije Turan, Barilović, Slunj, Žumberak.

1749 godine Karlovački generalat podređuje se Generalnoj komandi u Zagrebu.

1753 godine dotadašnji graničarski pukovi formiraju 4 regularna puka, koji prema svojim teritorijalnim pripadnostima dobivaju nazive: Lički, Otoaki, Ogulinski i Slunjski.

1774 godine, 31. XII., major JENEY, do tada rukovodilac premjera u Erdelju, preuzima rukovodstvo premjera u Karlovačkom generalatu. Na putu preko Temešvarskog Banata pregledava tamošnje radove na ekonomskom premjeru, kako bi to mogao koristiti i u Karlovačkom generalatu. 8. IV. 1775 podnosi Dvorskom ratnom savjetu prijedlog za jednovremeni geometrijski vojni premjer u mjerilu 1:28.800, a ekonomski u mjerilu 1:7.200.

1775 godine, 24. IV., major JENEY počinje provođenjem meridijonalne linije kroz generalat sve do Mletačke Dalmacije, na koju će povezati plan austro-mletačko-turske promede, izrađen još 1699 godine. Time je stvorio temelj, da bi sa sto više uspjeha ostvario radove na reguliranju državne granice prema Turskoj.

Vojni premjer otpočet je 1755 godine pod rukovodstvom majora JENEY-a, s 12 oficira-topografa, kojima su kasnije pridodana još 4 trupna oficira. Prema instrukciji Generalnog inspektora krajine, generala baruna ŽIŠKOVIĆ-a tražila se velika marljivost i zalaganje u radu; određeno je mjerilo vojnog premjera 1:28.800, a ekonomskog 1:7.200, zatim način opisa zemljišta, zemljišnih predmeta i čestica, okje je trebalo izmjeriti. Premjer je trebao otpočeti prvenstveno duž granice prema Mletačkoj Dalmaciji i Turskoj Bosni, pri čemu se ukazivalo na naročiti oprez točnog provođenja i tumačenja, obzirom na velike uzurpacije i potpunu zapuštenost tih oblasti. Isto je trebalo paziti na označivanje granica prema Provincijalu Hrvatske, naročito u oblasti, koja je 1766 godine bila ustupljena kotaru Vrbovsko. Pri izvršenju ekonomskog premjera nastale su nesuglasice između rukovodioca premjera majora JENEY-a i porunika JEEGER-a, rukovodioca ekonomskog premjera u Varaždinskom generalatu, kada je potonji htio uvesti nov način u radu, koji je kasnije Karlovački generalat to odbio na zahtjev tadašnjeg inspektora Krajine, generala baruna ŽIŠKOVIĆ-a.

1776 godine premjeren je Slunjski i Ogulinski granični puk, pa je njihova orijentaciona paralela produžena, tako da se mogu povezano s Generalatom premjeriti i enklave Zagrebačke županije, koje se prostiru između Banske krajine, Varaždinskog i Slavenskog generalata, na onovu čega je izrađena

»Vojna karta jednog dijela zagrebačke županije, sa obuhvaćenim 5 privatnih gospoštija koje leže između Banske krajine, Varaždinskog generalata i Gradiškog puka i to: Sisak (Zagrebački stolni kaptol), Topolovec (grof KEGLEVIĆ), Ljubljavnica, Moslavina i Kutina (grof ERDÖDI), 1:115.200, smanjeno na bruljone Karlovačkog premjera, 1 crtani list sa 1 sveskom vojnog opisa« (Militärkarte eines Teiles des Agrar Komitates, samt inclavierten privat Herrschaften deren 5 zwischen der Banalgrenze, dem Warasdiner Generalat und dem Gradiscaner Regiment liegenden Herrschaften u zw: Sziszk (Agrar Dom Capitel), Topolovec (graf KEGLEVICH), Lublanicza, Moszlavina und Kutina (graf ERDÖDI), 1:115.200. Reduziert an den Brouillons der Carlstädter Mappierung 1 gez. Blatt, mit 1 Band Militär Beschreibung).

Vojni premjer Karlovačkog generalata dovršen je 1777 godine, na osnovu čega je izrađen

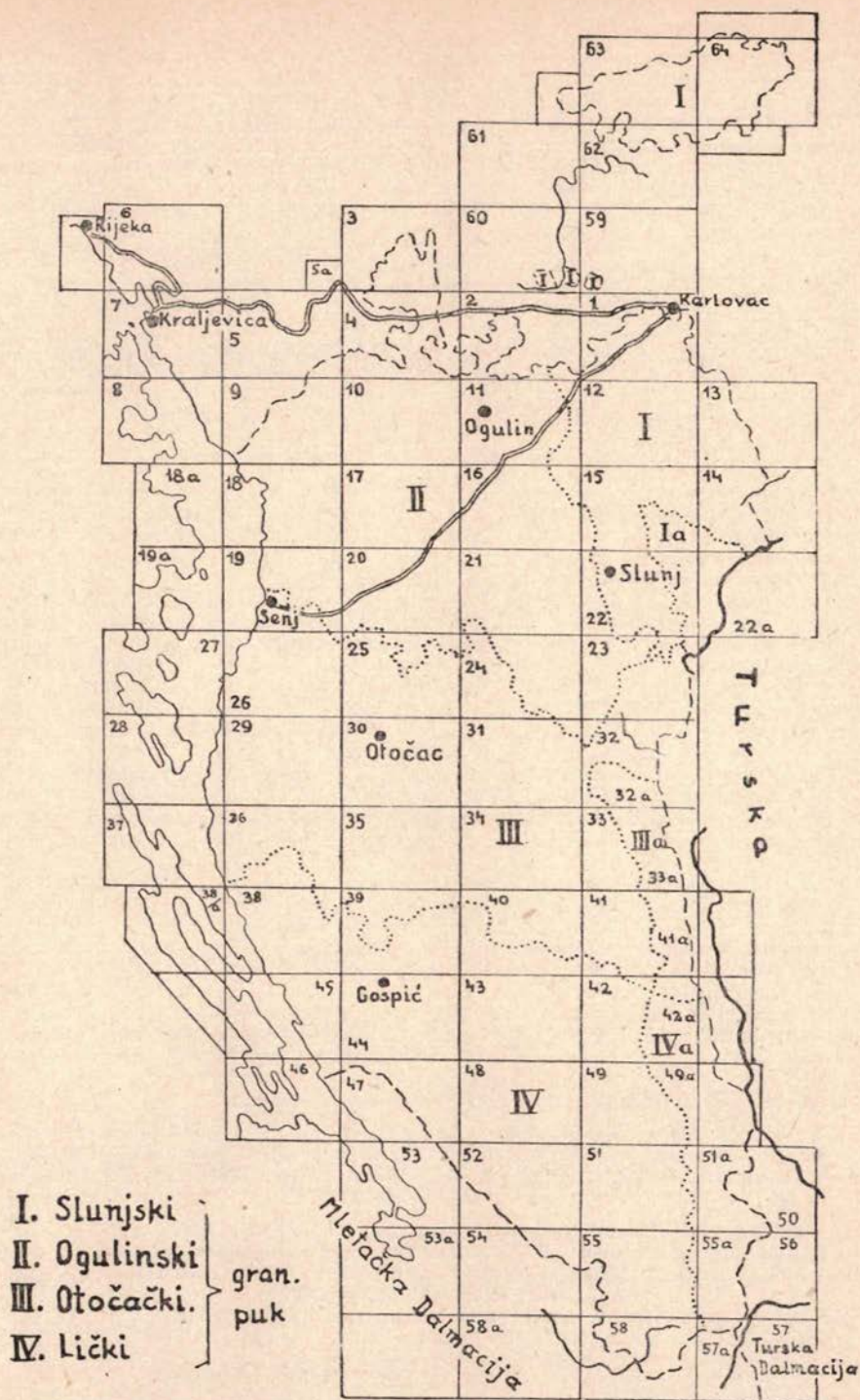
»Originalni premjer Karlovačkog generalata ili krajine, sastojće se i Ličkog, Ogulinskog, Otočackog i Slunjskog graničarskog puka pod rukovodstvom majora, kasnije potpukovnika JENEY u godinama 1775—1777« (Originalaufnahme des Carlstädter Generalats oder der Grenze, bestehend aus dem Licaner, Oguliner, Otočaner und Sluiner Grenz — Infanterie-Regiment, bearbeitet nach der Direktion des Major später Oberstleutnant JENEY in de Jahren 1775—1777), u mjerilu 1:28.800, obuhvaćeno u 60 lista i 15 suplemenata.

Za carevu ličnu upotrebu vojni premjer mjerila 1:28.800 reduciran je na mjerilo 1:115.200.

Ekonomski premjer Karlovačkog generalata otpočet je 16. V. 1779 godine pod rukovodstvom potpukovnika JENEY-a. Premjer je rađen u mjerilu 1:7.200, a radilo ga je 50 topografa inženjera. Dovršen je 1782 godine.

1786 godine, na temelju »carskog patenta« od 10. II. 1786 godine otpočela je pod rukovodstvom potpukovnika WEGLER-a izmjera čestica (Grundaussmessung) i procjena »doprinosa« fatirung«. Rad je vršen upotrebom ekonomskog premjera. Izmjera je dovršena koncem 1787 godine.

Mir u Svištovu 4. VIII. 1791 godine korigira granicu duž Une i Unca, kao i u kotaru Cetin u korist habsburške carevine. Novopriopjeni teritorij vojnički je premjeren 1791—

Sl. 9. Skelet podjele sekca Vojne karte karlovačkog generalata

1794 godine u mjerilu 1:28.800 pod rukovodstvom majora BOXICH-a i priključen karti Karlovačkog generalata iz 1775—1777 godine s dopunjenim nazivom

Karta snimanja Karlovačkog generalata premjerenog i obrađenog pod rukovodstvom majora JENEY u godinama 1775—1777 godina kao i uslijed mira u Svištovu u godinama 1791 priključenog distrikta na Uni koji je premjeren u godinama 1791—1794« (Aufnahmskarte des Carlstädter Generalats aufgenommen und bearbeitet unter der Direktion des Major JENEY in den Jahren 1775—1777 nebst den zufolge des Sistower Friedens in Jahre 1791 acquirierten Districts an der Una welcher in den Jahren 1791—1794 aufgenommen wurde), u mjerilu 1:28.800, obuhvata 90 crtanih listova i 1 prijegledni list — skelet kartu i 1 svezak opisa.

Novopripojeni teritorij snimljen je ekonomski u mjerilu 1:7.200 i to:

1792 godine kotar Cetin, koji je priključen Slunjskom graničarskom puku,

1794—1795 godine pojas duž Une i Unca, koji je priključen Otočačkom i Ličkom graničarskom puku.

Konačno, detaljno povlačenje granice izvršeno je 1795 godine; od strane Austrije komesar je general barun SCHLAU, od strane Turske ISMETI EFENDI. Ta granica i danas je republička granica između Hrvatske i Bosne-Hercegovine, osim neznatnih promjena prema kasnijem jugoslavenskom razgraničenju 1929/30 godine.

2. Varaždinska krajina — Varaždinski generalat

1745 godine general knez HILDBURSHAUSEN, vojni direktor graničnih oblasti formira od milicije Varaždinske Vojne krajine 2 regularna graničarska puka, koji 1756 godine prema njihovim teritorijalnim oblastima dobivaju naziv: Križevački i Đurdevački. Teritoriji ovih dva puka sačinjavali su nakon ukinuća Vojne krajine 1871 bivšu Bjelovarsko-križevačku županiju.

Potpukovnik JENEY preuzeo je rukovodstvo vojnog premjera i u Varaždinskom generalatu. Da bi postigao pravilan priključak sekcija vojnog premjera Karlovačkog generalata i Banske krajine sa sekcijama Varaždinskog generalata, produžio je meridionalnu liniju Karlovačkog generalata i njegove okomite paralelne — orijentacione linije. Rukovodstvo ekonomskog premjera Varaždinskog generalata bilo je isprva povjerenom poručniku JEEGER-u. Između potpukovnika JENEY-a i poručnika JEEGER-a došlo je do principijelnog neslaganja u pogledu vođenja vojnog i ekonomskog premjera. U svojoj pretstavci 8. V. 1776 godine poručnik JEEGER iznosi:

1. linija meridijana Karlovačkog generalata, produžena preko paralelnih i orijentacionih linija na Bansku krajinu i Varaždinski generalat zajedno s enklavama Provincijala Hrvatske, ne može biti pouzdana u pogledu određivanja glavnih točaka, radi konvergentne magnetske deklinacije, koja po paralelama meridiana nije jednaka, već odstupajuća;

2. ako vojni premjer treba da bude izveden iz ekonomskog, smatra to ispravnijim, jer se radi iz velikog u manje; predlaže, da se odmah otpočne sa ekonomskim premjerom Varaždinskog generalata pod njegovim rukovodstvom;

3. mjerilo ekonomskog premjera 1:7.200 ne dozvoljava, da se sitniji terenski detalji kartografski dovoljno jasno izraze — istaknu.

Generalni inspektor, feldmaršal graf COLLOREDO donosi rješenje: poručnik JEEGER neka izvrši premjer sela Ponikve u Karlovačkom generalatu, kako bi se upoznao s metodom potpukovnika JENEY-a. Poslije ovog školskog premjera, poručnik JEEGER odstupa radi slabog zdravlja, a rukovodstvo ekonomskog premjera preuzima kapetan TURATI, koji je ujedno i pomoćnik rukovodioca vojnog premjera.

Vojni premjer izvršen je 1781—1782 godine i nosi naslov:

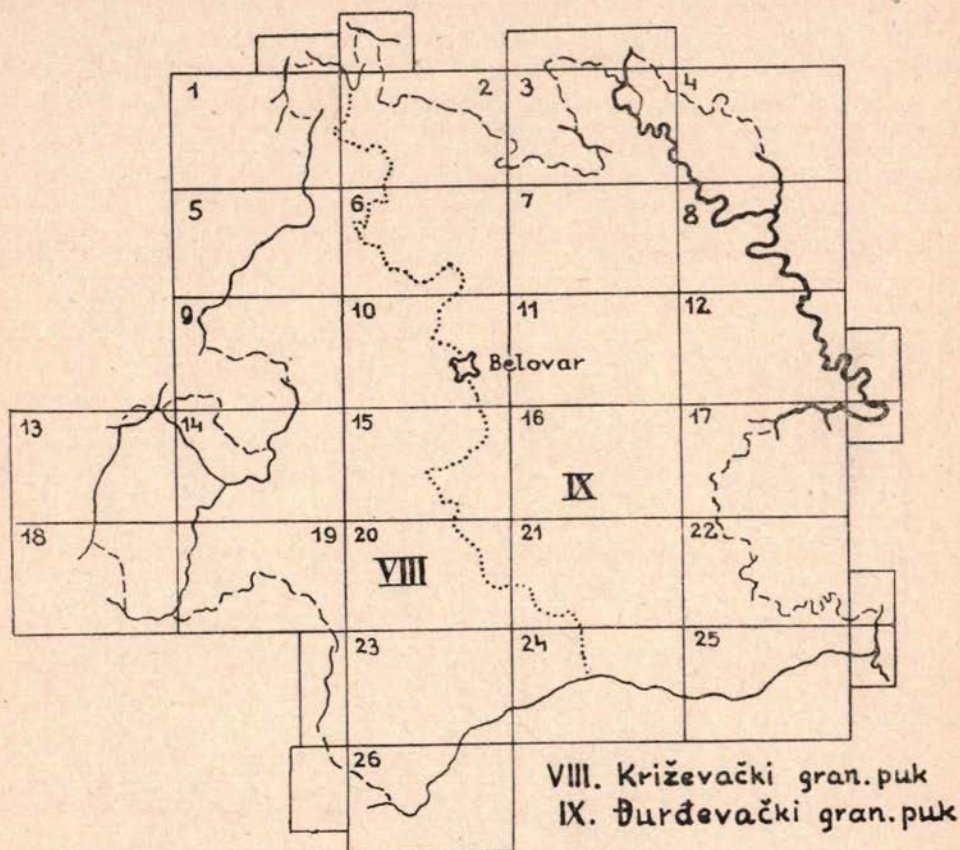
»Vojna mapa Varaždinskog generalata, snimljena u godinama 1781—1782, u Osijeku obrađena, 1=400°=1:28.800, 26 sekcija snimanja« (Militär Mappa des Warasdiner Generalats, Aufgenommen in den Jahren 1781—1782, in Esseg bearbeitet, 1=400°=1:28.800, 26 Aufnahmssektionen).

U njoj topografski detalj prikazuje vinograde, livade, sela s crkvama, vrtove, močvare nastale poplavama, zemaljske i obične putove i staze, mlinove, gostione, podatke za nastambe, granice graničarskih pukova, četne stanice i oficirske stanove. Vojni opis u 1. svesku = 454 stranica, sadrži alfabetski popis naselja.

Za carevu ličnu upotrebu vojni premjer mjerila 1:28.800 redciran je 1782 godine na mjerilo 1:57.600 i obuhvaćen u 12 listova.

Ekonomski premjer Varaždinskog generalata, zajedno s Banskom krajinom vršen je 1782—1783 godine.

Izmjera čestica (Grundaussmessung) i procjena doprinosa »fatirung« na osnovu carskog patenta od 10. II. 1786 godine, vršena je pod rukovodstvom potpukovnika WEGLER-a i na njoj je radilo 8 trupnih oficira i 8 inženjera, na temelju ekonomskog premjera: u Križevačkom graničarskom puku radovima je rukovodio major HITLER, a u Đurđevačkom graničarskom puku potpukovnik FRELICH.

Sl. 10. Skelet podjele sekcija vojne karte Varaždinskog generalata

Važnija su kartografska djela toga vremena:

1. 1767 godine »Varaždinski generalat po stvarnom položaju, udaljenost svih naselja, tok obuhvatnih granica, prolazne rijeke i t. d. Snimljeno i iscrtno od natporučnika JEEGER-a« (Warasdiner Generalat nach der eigentlichen Lage. Entfernung aller Ortschaften, Lauf der umfänglichen Grenzen, durchlaufigen Flüsse etc. Aufgenommen und gez. von Oberleutnant JEEGER), 1:86.400, obuhvaćen u 4 lista, iscrtno bojama, sadrži pukovske i četne granice obilježene humkama, crkve, kapele, čardake sa ili bez straža, s dodatnim planom grada Bjelovara, u mjerilu 1:9.000, u kome se razlikuju građanske od vojnih kuća, stanovi oficira i komandanata. Sredinom grada prolazi granična linija obaju graničarskih pukova.

2. Nešto kasnije kapetan JEEGER izrađuje »Karte Varaždinskog generalata, koje su pod upravom pukovnika von JENEY geometrijski snimljen u planu u mjerilu po sadržini njenog obuhvatajućeg prostranstva slavnog Vara-

ždinsko-Križevačkog i Đurđevačkog pukovskog kotara smanjeno i točno sastavljeno» (Carten des Warasdiner Generalats solche nach denen unter der Direction des Oberst von JENEY des G. St. geometrisch aufgenommen Plans durch minderen Masstab nach Inhalt ihrer umfänglichen Weiten des löbl. Warasdiner Kreuzer u. St. Georger Regiments Bezirkes vermindert u. genau zusammen gesetzt worden ist), u mjerilu 1:43.000; sadrži sve promjene u graničnom obilježavanju.

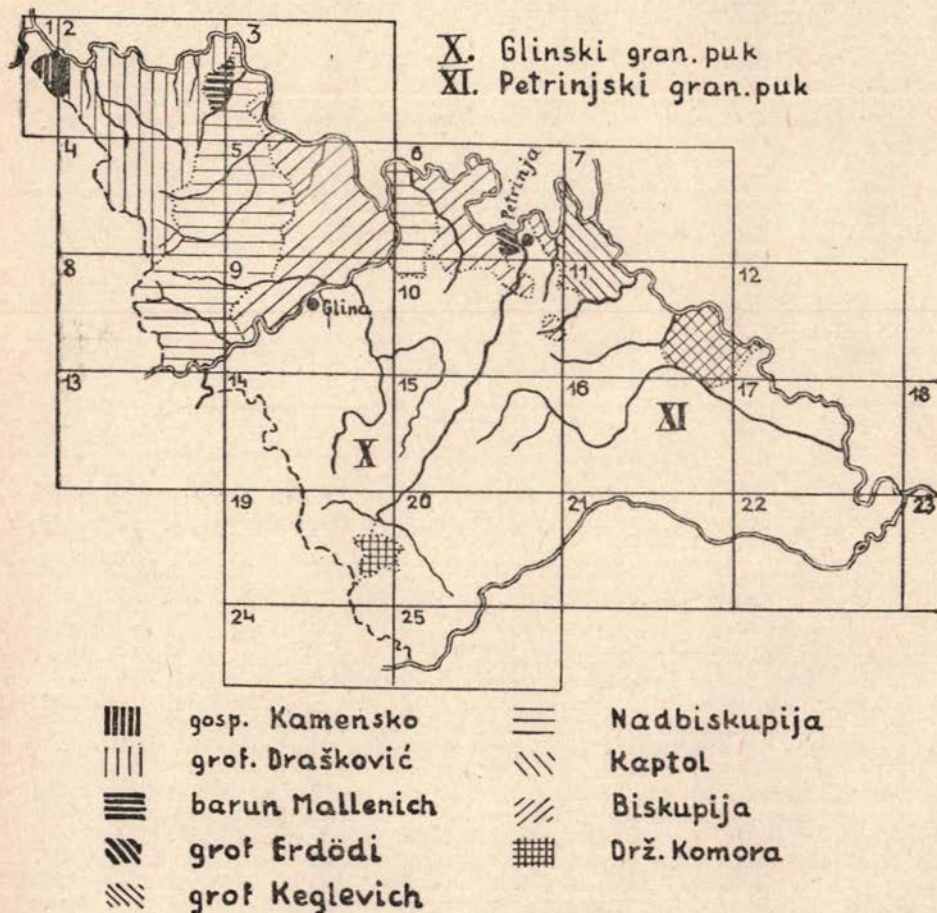
3. Banska krajina

1750 godine ban Hrvastke graf BATHANYI (Bačani) formira 2 graničarska puka, koji po svojim pripadnostima dobivaju naziv: I. ili Glinski i II. ili Petrinjski, kao i opći husarski puk.

1783 godine Banska granica stavlja se pod Hrvatsku generalnu komandu, iz koje se 1790 godine izdvaja kao Banska generalna komanda.

Prvi vojni premjer Banske krajine izvršen je 1774—1775 godine:

»Vojna karta Banske krajine sa obuhvaćenim gospodstvima, snimljena pod upravom pukovnika von BRADY od Vel. Generalštaba, 1:28.800, 25 sekcija snimanja» (Militär Charte der Banalgrænze samt denen inclavierten Privatherrschaften, aufgenommen unter der Direktion des Oberst von BRADY vom Grossen Ge-

Sl. 11. Skelet podjele sekција vojne karte Banske krajine

neralstab 1:28.800, 25 Aufnahmensektionen), karta donosi komorsko-biskupske posjede, posjede Zagrebačkog Kaptola, Pavlinaca, zatim feudalne posjede grofova DRASKOVIĆ-a, ERDŐDI-a, baruna MALLENICH-a. Pridodani su 2 sveska opisa sekcija i popis naselja u Banskoj Vojnoj krajini: 1 komorno i 81 provincijalno naselje.

1776 godine rukovodilac vojnog premjera Karlovačkog generalata potpukovnik JENEY podnosi izvještaj, da meridionalne linije Banske krajine nisu međusobno paralelne i radi toga prouzrokuju odstupanja i neslaganja, osim što je major BRADY za mjerenje osnove bio upotrebio nešto manje mjerilo od bečkog cola, dok je kapetan VILIUS, topograf, radio po bečkom colu. Da ne bi propao ovakav premjer, a sekcije Karlovačkog generalata mogle bi se spojiti s onima Banske krajine i enklavama Provincijala Hrvatske, potpukovnik JENEY predlaže:

1. da se meridionalna linija Karlovačkog generalata produži kroz Bansku krajinu i Varaždinski generalat, provuče dovoljno paralelnih i orijentacionih linija, kako bi se obuhvaćene crkve i glavne točke mogle ponovno točno odrediti i dopuniti vojni premjer još ne premjerenog dijela Provincijala Hrvatske;

2. tokom zime, sekcije izradene od BRADY i VILIUS-a, u Karlovcu, pod nadzorom potpukovnika JENEY-a, da se prerade u pravilno mjerilo unutar novo određenih meridionalnih i orijentacionih linija;

3. jer točnost zavisi o podjeli meridionalnih i orijentacionih linija, to bi se ova prerada imala povjeriti iskusnim i pouzdanim licima — kapetanima TURATI i JAHN, te natporučniku JEEGER-u;

4. tokom 1777 godine, dok se u Karlovačkom generalatu provodi ekonomski premjer, potrebno osoblje da se uputi u Varaždinski generalat na rad s velikim stolom;

5. 1778 i 1779 godine da se vrši ekonomski premjer Varaždinskog generalata i Banske krajine.

Prema ovom prijedlogu potpukovnika JENEY-a određeno je i radi se:

1. za reguliranje i produženje meridionalne linije Karlovačkog generalata kroz Varaždinski generalat i Bansku krajinu s velikim stolom, koje radove izvode kapetan TURATI i ing. natporučnik JEEGER, a s malim mjerničkim stolom kapetan JAHN i još 2 gen. štabna oficira,

2. za ekonomski premjer: s velikim stolom kapetan VILIUS i potporučnik HERMANN, s 14 gen. štabnih i trupnih oficira, a s malim stolom natporučnik JEEGER i potporučnik LEUTHARD s još 12 trupnih oficira.

1776—1777 godine potpukovnik JENEY, po novoj meridionalnoj liniji, dao je svakoj glavnoj točki pravilan položaj i 1780 godine bilo je dovršeno iscertavanje u čisto sekcija Banske krajine i tako je nastala:

»Karta snimanja Banske krajine, koja je pod rukovodstvom potpukovnika JENEY-a popravljena i s premjerom Karlovačkog generalata dovedenu u istu orijentaciju i mjerilo, zatim pomoću određivanja više glavnih točaka na novo je obradena« (Aufnahmskarte der Banalgrenze welche unter der Direktion des Oberleutnants JENEY 1780 verbessert mit Carlstädter Generalatsaufnahme in gleiche Orientierung und Masstab gebracht, dann durch determinieren mehrer Hauptpunkte neuerdings bearbeitet worden ist), mjerila 1:28.800, obuhvata 19 listova i 1 svezak opisa.

Nešto kasnije nastala je prijedlogna karta »Karta Banske krajine crtana od korp. ABRAMOVICH-a 2 bansko graničarskog puka, 1787, 1:118.000« (Karte der Banal - Graenitz gez, von Korp. ABRAMOVICH des 2 banal - Confin - Rgt, 1787, 1:118.000), sa slikama instrumentalnog mapiranja.

4. Slavonska krajina — Slavonski generalat

Slavonija je još prije bitke kod Mohača, 1526 godine, imala vojne formacije granične zaštite protiv upadajućih turskih odreda, kojima se za vrijeme turske vladavine gubi svaki trag.

Poslije zauzeća Budima, 2. IX. 1686 godine od strane vojskovođe KARLA LOTARIN-GIJSKOG, austrijska vojska potiskuje tursku vojsku, tako da koncem 1686 godine njeni odredi pod komandom generala grafa STARHEMBERG-a zauzimaju cijelu Slavoniju, osim jugoistočnog Srijema.

1686—1689 godine masovno je useljavanje pobjegla iz Srbije (patrijarh ČARNOJEVIĆ), koji se u velikom broju nastanjuju i na teritoriji Slavonske krajine.

1701—1702 godine formiraju se prve vojno milicijske čete i tako nastaje Slavonska krajina ili Generalat Sava—Dunav: od ušća Une, Savom—Dunavom, do ušća Tise. Ušće Bosuta dijeli na Savsku i Dunavsku krajinu.

Poslije mira u Požarevcu, 21. VII. 1718. godine, vojskovođa princ EUGEN SAVOJSKI pristupa čvršćoj organizaciji Vojne krajine formiranjem konkretnih zaštitnih trupa, Rajcen ili Hajduken, kojima se kasnije jedno vrijeme pridružuju i Trenkovi panduri.

1734 godine general graf KHEVENHÜLLER vrši organizaciju Savske krajine, od ušća Une, Savom do Bosuta, u:

Gornju Savsku	6 hajdučkih kapetanija,
Srednju Savsku	7 hajdučkih kapetanija,
Donju Savsku	6 hajdučkih kapetanija.

Poslije mira u Beogradu, 18. IX. 1739. godine, nastaje ponovno masovno naseljavanje prebjega iz Srbije (patrijarh JOVANOVIĆ), koji naseljavaju oblasti Donje Save, Srijem, čime nastaje osnova za Srijemsku Vojnu krajinu — kasnije Petrovaradinski granični puk.

1743 godine Slavonski Provincijal formira 3 županije i stavljen je pod upravu Mađarske dvorske komore.

1747 godine Savska i Dunavska krajina objedinjuju se u Slavonski generalat, koji se dijeli u 3 graničarska puka, prema njihovim teritorijama, nazvani: Gradiški, Brodski i Petrovaradinski. Oni vrše unutarnju reorganizaciju njihove podjele i pripadajućeg teritorija:

u Gradiškom graničarskom pješadijskom puku (Bogoševac i Gradiška) 1753 i 1769 godine;

u Brodskom graničarskom pješadijskom puku (Vinkovci) u 1769 godini;

u Petrovaradinskom graničarskom pješadijskom puku (Mitrovica) 1764 i 1765 godine, a njegov

Titelski pješadijski bataljon 14. V. 1764. godine, formira se u Šajkaški bataljon za vršenje broderske službe na Tisi, Dunavu i Savi.

Osnovni zadatak Slavonskog generalata jeste posjedanje graničnog korzona za obranu protiv turskih upada, čuvanja od epidemije i sprečavanje krijumčarenja.

Vojni premjer Slavonske krajine — generalata otpočeo je poslije rata 1778—1779. godine, a rukovodstvo je povjerenjeno potpukovniku JENEY-u. Dovođen je 26. IV. 1782. godine, na osnovu čega je izrađena

»Vojna mapa Slavonskog generalata« (Militär Mappa des Slawonischen Generalats), u mjerilu 1:28.800, otpočet 1778. godine geometrijskim snimanjem; obuhvata 50 listova i 51 kopiju, 1 svezak vojnog opisa Slavonskog i Šajkaškog bataljona.

Ekonomsko snimanje vršeno je prema Uputama za Hrvatsku i Slavoniju. Izrađeno je sljedeće:

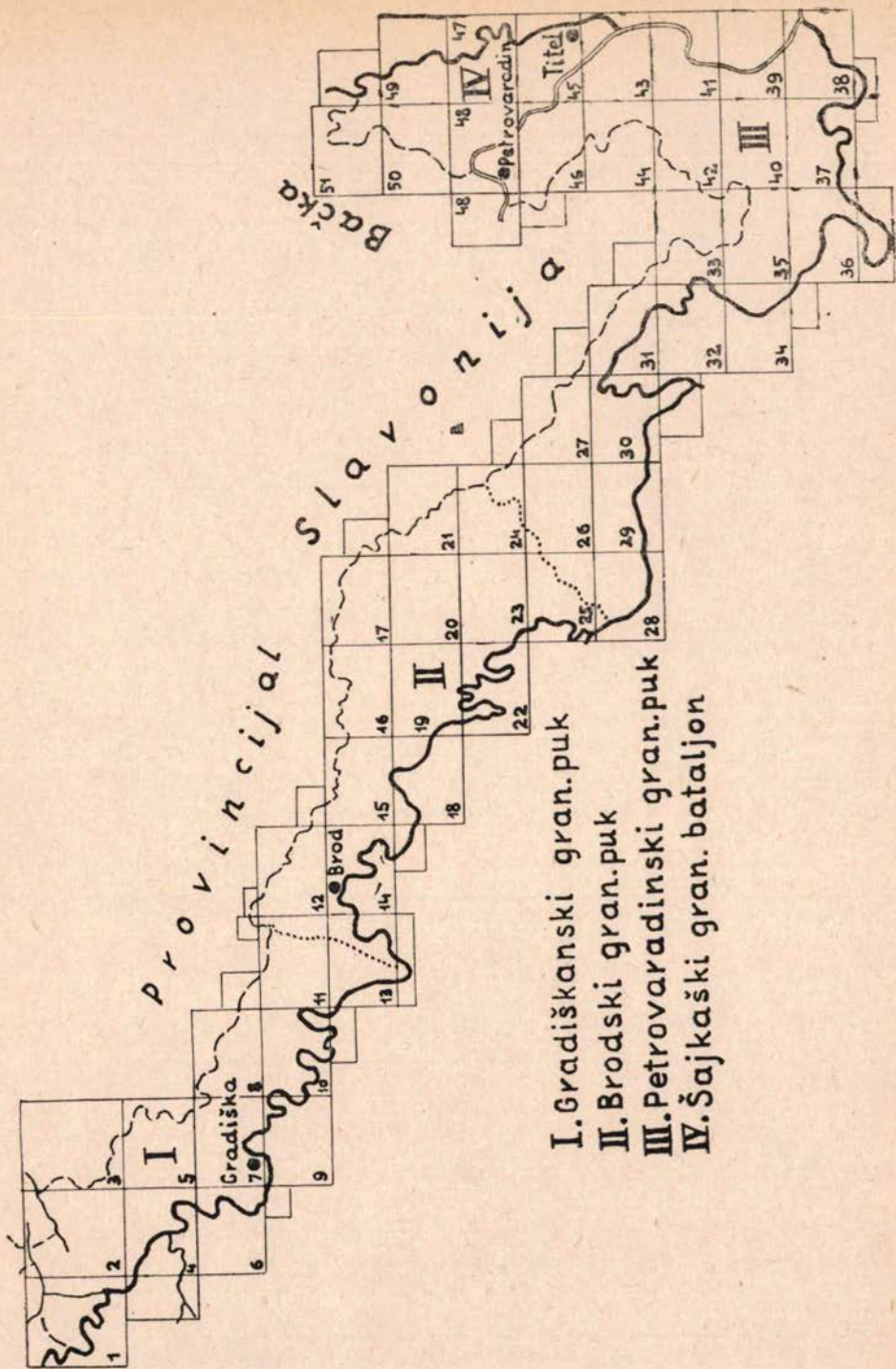
1. Gradiški graničarski pješadijski puk, 1781. godine, u mjerilima 1:3.600 i 1:7.200, 18 ekonomskih planova u 300 lista i 8 svezaka spiskova čestica,

2. Brodski graničarski pješadijski puk, 1781. godine, u mjerilima 1:3.600 i 1:7.200, 18 ekonomskih planova u 309 listova i 16 svezaka spiskova čestica,

3. Petrovaradinski graničarski pješadijski puk, 1780—1782. godine, u mjerilima 1:3.600 i 1:7.200, 21 ekonomski plan u 424 lista i 18 svezaka spiskova čestica.

4. Šajkaški bataljon, 1781. godine, u mjerilu 1:7.200, 4 ekonomska plana u 105 listova i 3 sveska popisa čestica.

Izmjera čestica — Grundausmessung: Patent od 20. IV. 1785. godine naređuju izmjeru čestica, kao i procjenu doprinosa »fatirung«. Izmjera čestica vrši se pod rukovodstvom potpukovnika WEGLER-a sa 40 oficira-topografa, a mjeseca juna iste godine se pojačava sa još 4 oficira i 24 topografa: izmjera čestica i uvod u vlasništvo dovršeno je mjeseca marta 1787. godine. Komisija za procjenu »fatirung« radila je pod rukovodstvom majora baruna KASCHNITZ-a, preko svojih podređenih komisija u četama i vodovima.

Sl. 12. Skelet podjele sekcija vojne karte Slavonskog generalata

5. Banatska Vojna krajina

Skelet-skica Banatske Vojne krajine iznijet je u slici Temešvarskog Banata:

a) Njemačko-Banatski graničarski pješadijski puk:

1764 godine formira se duž Dunava granična oblast od naseljenika iz Vojno odslužnih i invalidskih domova u Beču, Pešti, Pragu i Ptujju, kao i dobrovoljaca Srba iz Temešvarskog Banata. Ovi naseljenici formiraju 1765 godine 4 naseljeničke čete — Srpsko Pančevo, Njemačko Pančevo, Sefkerin i Jabuka.

1766—1768 godine od naseljenika iz Njemačke (Schwabensland) formira se 5 naseljeničkih četa — Starčova, Hamolić, Brestova, Kubin, Opovo, a 1777 godine još 3 naseljeničke čete — Ulanča, Alibunar, Deliblato. Sve ove čete još od 1773 godine nose naziv Temešvarsko-Njemački banatski naseljenički puk, a 1775 godine mijenjaju u naziv »Njemačko-Banatski graničarski pješadijski puk« sa sjedištem u Pančevu.

Prvo vojno premjeravanje teritorije Njemačko-Banatskog i t. d. puka, vršeno je 1773 godine, na osnovu čega nastaje:

»Plan slavenskog c. k. naseljeničkog banatsko-njemačkog pješadijskog broja puka, sa njegovim ostalim graničenjima, u kojima je naznačen dokaz u crvenoj točkastoj crti, kako se je daleko došlo sa zemljišnim postavljenjem u ovoj 1773 godini i t. d. . . . izrađeno J. M. PAULE, potporučnik Gradiškog puka, 1:28.800, 12 sekcija« (Plan des löbl. K. K. Ansiedeln — den Banater Deutschen Grenz Regiments Numero mit denen anderseitigen Angrenzungen, in welchen angedeutet wird beweis der roth punctierten Linie, wie weit der Bau als Grundeinrichtung in der heurigen 1773 Jahr gekommen etc . . . Fecit J. M. PAULE, Unterleut. des Gradisc. Reg. 1:28.800, 12 Sektionen), u karti je provedena granica provincijala i naznačen oblasti pošumljavanja.

1775 godine vrši se definitivna grupacija zemljišta između Njemačko-banatskog i Vlaško-ilirskog graničarskog pješadijskog puka, kad je Njem. banatskom gran. puku priključen teritorij duž Dunava južno od Segedina.

Poslije rata 1778—1779 godine geometrijski se premjerava teritorija Njemačko-banatskog gran. puka, na osnovu čega nastaje »Topografska karta Njemačko-banatskog graničarskog puka, premjerenog i iscrtanog od g. oficira pod upravom potpukovnika v. WEGLER-a od G. F. Q. M. Štaba, 1:28.800, 33 sekcije, 1780—1781« (Topographische Karte von den Deutsch-Banatischen Grenzeregiment aufgen. u. gez. von denen unter der Direktion des Oberstleutn. von WEGLE des General Feldquartiermeister Stabes angestellten Herrn Offiziers, 1:28.800, 33 Sektionen, 1780—181).

Poslije toga slijedi serija planova i karata od 1784—1818 godine, koje izlaze van vremenskog okvira Prvog zemaljskog premjera, a od kojih je najznatnije djelo:

Topografska karta od njem. banat. gran. puka, reambulirano i crtano od g. oficira njem. banat. gran. puka br. 12 pod rukovodstvom potpukovnika von HORDINSKY, 1806, 1:28.800, 32 crtana lista« (Topographischer Carte von dem deutsch-banatischen Gränz-Regiment. Reambuliert u. gez. von denen unter der Direktion des Oberstleut. von HORDINSKY des deutschen-banat. Gränz. Regiments No. 12 angestellten Offiziers in Jahre 1806, 1:28.8000, 32 gez. Blätter.

b) Vlaško-Ilirski graničarski pješadijski puk

Naseljenici duž Tise i Maroša formirali su Banatsko-ilirsko-zemaljsku miliciju, kojoj je bio priključen Banatski zemaljski bataljon, formiran 1751 godine pod generalom barunom ENGELSHOFEN-om, iz postojeće Zemaljske milicije i Banatskog Frajkoru. Banatsko-ilirska-zemaljska-milicija 1766 godine pretvara se u Ilirsko-Banatski graničarski puk, koji obuhvata 6 gornjih četa (kasnije 9) južno od Segedina i 2 (kasnije 3 čete) u oblasti Aljmaša u Erdeljskim Karpataima.

1769 godine formiran je Vlaški bataljon, t. zv. Županska granica, koja se sastoji iz 4 čete oblasti Stare Oršave-Medahije-Karanšebeš.

1773 godine 2 donje čete (odnosno 3 čete) Ilirsko-Banatskog graničarskog puka prebacuje se na Dunav - ušće Nera - Klisura, a dalje od Oršove zemljišni pojas pripaja se Vlaškom bataljonu.

1775 godine Vlaški bataljon i Ilirsko-Banatski graničarski puk spajaju se u Vlaško-ilirski graničarski pješadijski puk. Vršiti se zamjena teritorijalne pri-

padnosti tako, da Vlaško-Ilirski graničarski pješadijski puk dobiva teritorij istočnog Banata u južnim Karpatima, a Njemačko-Banatski graničarski pješadijski puk teritorij predija — ravnica duž Dunava, južno od Segedina. Vlaško-ilirski graničarski pješadijski puk obuhvata 16 četa i sjedište mu je kasnije u Karanšebešu.

1776 godine pristupa se vojnom premjeru oblasti Vlaško-Ilirskog pješadijskog graničarskog puka pod rukovodstvom potpukovnika baruna ELMPT-a, u mjerilu 1:28.800, izrađeno je svega 3 lista, uz što pripada i opis s topografskim i statističkim podacima. Zatim se prešlo na izmjeru čestica (Grundaussmessung), kao i pojedinačnoj nadjeli kolonista. Iz sačuvanih izvještaja proizlazi, da je izmjenjena i nadjela čestica zbog brdovitog i pošumljenog zemljišta bila neobično teška, naročito u pogledu klasifikacije i procjene doprinosa, planovi su rađeni u mjerilu 1:7.200, radovima je rukovodio kapetan TURATI.

Rat 1778—1779 godine prekida ovaj rad, koji se 1780 godine nastavlja pod rukovodstvom potpukovnika v. WEGLER-a. Uz izmjeru čestica vršen je t. zv. ekonomski (industrijski) premjer, gdje je u bojama izražena raznovrsnost priploda — vinogradi, voćnjaci, tehničko bilje i t. d.

Vojni premjer vršen je u isto vrijeme i dao je

»Vlaško-Ilirski graničarski puk snimljen i crtan od oficira pod rukovodstvom potpukovnika von WEGLER-a od Gl. Q. M. Štaba, 1:28.800, 47 bruljona« (Walachisch-Ilirisches Grenz Regiment aufgenommen und gezeichnet von denen unter der Direktion des Oberstleutnants v. WEGLER des G. Q. M. St. angestellten Offiziers, 1:28.800, 47 Bruillons, 1780—1784).

U vezi ovih premjera 1781 godine izrađena je tabela od natporučnika HOCHEERG-a s udaljenostima između naseljenih mjesta.

Teritorijalna oblast Vlaško-Ilirskog graničarskog pješadijskog puka i dalje je obrađivana u brojnim kartama i planovima, koji izlaze van vremenskog okvira Prvog zemaljskog premjera.

III. SRBIJA

Nakon mira u Požarevcu, 21. VII. 1718 godine, austrijska vojska zauzima Srbiju, Beogradsku nahiju, i drži je sve do mira u Beogradu, 18. IX. 1739 godine, kada se povlači, a Turci je ponovno okupiraju. U tom vremenu austrijski oficiri i inženjeri prikupljaju topografske podatke, na osnovu kojih kasnije 1790 godine sastavljena »Topografska karta Srbije« (Topographische Karte von Serbien) zajedno s Malom Vlaškom u mjerilu 1:576.000.

Za vrijeme austro-turskog rata 1788—1789 godine, tokom koga se austrijska vojska morala isprva povući do Temišvara, zatim obnovljena pod generalom GIDEON ERNEST baronom LAUNDON-om zauzela je 8. X. 1789 godine Beograd. Dijelovi austrijske vojske pod generalom grafom MITROVSKIM zauzimaju 24. IV. t. g. Šabac, a kasnije i cijelu zapadnu Srbiju. Dio vojske pod pukovnikom MIHALJEVIĆEM 1. XI. iste godine zauzima Čupriju, a 20. XI. Karanovac (Kraljevo). Srbija, istovjetna s Beogradskom nahijom pod Austrijom sa sjedištem u Beogradu, obuhvata 5 distrikta — Ključ, Krajinu Golubac, Klačanj, Homolje—Borska Rijeka. Austrija odmah pristupa formiranju Vojne Krajine prema Turskoj, koja se sastoji od oberkapetanija i 15 kapetanija; granična linija čuvana je sistemom čardaka. Zapovjednik Vojne krjine u Srbiji bio je major IZAKOVIĆ. Poslije mira u Svištovu, 4. VIII. 1791 godine, austrijska vojska napušta Srbiju, a Turska je ponovno zauzima.

Za vrijeme ove druge austrijske okupacije, Generalni Štab pristupa hitnom premjeru Srbije, koji se nadovezivao na vojni premjer Slavenskog generalata 1778—1779 godine, u mjerilu 1:28.800. Izrađena je

»Karta snimanja Srbije od Šapca duž Save i Dunava do Rame, duž Morave do Čuprije, Smederevske Palanke, Orašac, Ivanča, Stojnik, Guberevce, Borak, Valjevo, Kutišćica, Jelenče do Šabca« (Aufnahms Carte von Serbien von Šabac längs des Sau Stromes der Donau bis Rahm, längs der Morava bis Csuprija nah Hassan Bassa Palanka, Oraschatz, Ivancsa, Stoinik, Guberewcze, Borak, Kutistschica, Jellencze bis Šabac), obuhvata 25 lista; zatim

Plan Beograda i okoline duž Save do Zabrežja i od Zemuna do Višnjice duž Dunava snimljen na zemljištu za vrijeme rata 1788—1789 godine« (Plan de Belgrad

et des ses environs le long de la Save jusq' à Zabresié et de Semlin jusq' a Wischnitzta le long Danube l'évé sur le lieux pendant de la guerre des Armées 1788—1789), u mjerilu 1:28.800, u kome su planu unijeta utvrđenja iz 1717, i rovovi iz 1789 godine.

IV. VLAŠKA (MALA VLAŠKA)

Prvu okupaciju Male i Velike Vlaške izvršila je austrijska vojska 1718 godine. Mala Vlaška nalazi se pod njenom okupacijom od 1718—1739 godine, a Velika Vlaška od 1718—1719 godine. Mirom u Beogradu, 18. IX. 1739 godine, Austrija napušta Malu Vlašku, koja dolazi pod okupaciju Turske. Za vrijeme ove okupacije 1718—1739 godine, austrijski oficiri i inženjeri prikupljaju topografske podatke, isto kao i u okupiranoj Srbiji, na osnovu kojih su izrađene:

1. F. J. RUHEDORF »pecijalna karta Vlaške« (Mappa specialis Walachie), 1788 godine, u mjerilu 1:610.000,

2. »Topografska karta Velike i Male Vlaške« (Topographische Karte von Grossen und Kleinen Walachie), koja je na osnovu starijeg kartografskog materijala i brzog rekognosciranja za vrijeme druge okupacije bila izrađena u mjerilu 1:576.000, te s katrom Srbije istog mjerila čini kartografsku cjelinu.

Druga austrijska okupacija Male i Velike Vlaške bila je od 1788—1789 godine. Austrorasko primirje s Turskom u Đurđevu, 23. IX. 1790 godine, svršava se s mirom u Svištovu, 4. VIII. 1791 godine, kad Austrija napušta obje Vlaške, a Turska ih ponovo okupira. U tom vremenu, 1788—1791 godine, Glavni Generalštab pristupa prvom i brzom vojnom pre-mjeru, koji je vršen od septembra 1790 do maja 1791 godine, pod rukovodstvom pukovnika SPECHT-a. Rezultat je toga premjera

»Vojna karta Male ili Austrijske Vlaške« (Militärische Karte der Kleinen oder österreichischen Walachei),

u mjerilu 1:57.600; obuhvata 180 lista. Kasnije, 1812 godine, izrađeno je na temelju te karte obnovljeno izdanje karte Velike i Male Vlašk, u mjerilu 1:576.000, u 1 listu.

V. AUSTRIJSKA NIZOZEMSKA

Austrijska Nizozemska (najveći dio današnje Belgije) bila je zasebna državna ustanova i s ostalim je zemljama habsburške carevine bila povezana samo zajedničkim vladacem. Njom je upravljao guverner s naročitim ovlaštenjem: 1741—1770 godine guverner je bio vojvoda KARLO LOTARINGIJSKI, a 1770—1790 (1794) godine natvojvotkinja MARIJA TEREZIJA, sestra cara Josipa II.

Austrijska Nizozemska obuhvatala je:

vojvodstva: Brabant, Limburg, Luxemburg, Galdern;
grofovije: Flandern, Hennegau, Namur;
feudume: Mecheln, Tournay.

Premjer Austrijske Nizozemske vršen je 1764—1771 godine pod rukovodstvom generala Josefa grafa FERRARIS-a. Premjer su izvršili artiljerijski oficiri na osnovu redovite triangulacije, povezane s onom CASSINI-a u Francuskoj, i to potpuno zasebno od Staba General Kvartermajstera. Na osnovu toga izrađena je:

»Kabinetska karta austrijske Nizozemske, snimljena i izrađena pod rukovodstvom Josefa grafa FERRARIS-a, 1:11.520, 275 originalnih snimaka sa 12 svezaka opisa, 1764—1771 godine« (Kabinetskarte der österreichischen Niederlande, aufgenommen und gefertigt unter der Direktion des Generalmajors Joseph Grafen von FERRARIS, 1:11.520, 275 Originalaufnahmen mit 12 Bänden Beschreibung 1764—1771), na osnovu koje je 1777 godine gravirana

»Korografska karta Austrijske Nizozemske, posvećena njih. car. i kralj. veličanstvima od grofa de FERRARIS general-poručnika njihove vojske, gravirana od L. A. DUPUIS, geografa, 1:86.400, 24 lista« (Carte chorographique des Pays Bas Autrichiens, dédiée à leur Majestés Imperiales et Royales par le comte de FERRARIS Lieutenant-General du leur Armées gravées par L. A. DUPUIS, géographe, 1:86.400, 24 feuilles).

Dalji kartografski rad austrijske epohe u Nizozemskoj prekinut je ustankom i proklamacijom nezavisnosti, 11. I. 1790 godine, zatim okupacijom Francuza (nakon bitke kod Jemappa 7. XI. 1792 godine).

VI. LOMBARDIJA

Austrijski posjedi u Lombardiji — Italiji obuhvatili su vojvodstva Milano i Mantovu, koja su sa ostalim zemljama habsburške carevine bili povezani samo zajedničkim zemaljskim vladaoцем. Na čelu im je stajao generalni kapetan sa širokim ovlaštenjem: 1764 godine nadvojvoda Ferdinand Franc.

Centralistička organizacija države od strane cara Josipa II. podjeljuje vojvodstva Milano i Mantovu u 8 okruga, a na čelu uprave stoji *Intendente politico*.

Reguliranje poreza vršeno je 1718—1764 godine, katastar više popisnog značaja otpočet je 1720 godine, a dovršen 1787 godine te obuhvata 132 lista.

Redoviti premjer Lombardije opočet je 1720 godine po dvorskom matematičaru J. J. MARINONI, u mjerilu 1:72.000, obuhvata 21 list. Isti je kasnije 1777 godine preraden u mjerilo 1:90.000, obuhvata 9 listova.

1729 godine izrađena je karta

»Universi Mediolanensis Domini Tabula geographica Carolo VI Romanorum Imperatore Felicissimo in ea Ditione Censum agent Belli pacisque Artium Commode ad veram diligentur expressa 1: 82.500, C. G. L. B. ab ENGELHARDT Direct - Gen« (. . . . . Geografska karta čitavog Milanskog područja — za sretnog vladanja cara Karla VI. u tom će se kraju obaviti porezni popis na korist ratnih i mirnodopskih umijeća izraženo 1:82.500 . . . . . ENGELHARDT, gen. upravitelj), a obuhvaćena u 36 lista.

1774—1777 godine Ant. COLLONA izrađuje kartu vojvodstva Mantove u mjerilu 1:68.000, u jednom listu » . . . . . in occasione della generale Misura per il Censimento di detto Statto« (. . . . . prilikom općeg mjerenja za popisivanje ove države).

1778 godine pristupa se izmjeri bazisa kod Some, na lijevoj obali rijeke Ticino, od astronoma ORIANI, u dužini 10 km; zatim je izvršena triangulacija, na osnovu koje je PINCHETTI izradio Topografsku kartu (*Carta Topographica*) 1:86.400, u 8 lista. Pri ovim radovima štab Generalkvartirmajstora nije imao nikakvog izravnog uticaja ni na njihovo izvršenje, ni dalji razvoj.

Kartografska djelatnost u Lombardiji — u ovom i kasnijem razdoblju — sko je povezana s astronomskim opservatorijem BRERA u Milanu, utemeljenim 1762 godine. Njegov prvi upravitelj bio je Ruder BOŠKOVIĆ. Iz ove institucije nastao je posredno 1801 godine *Deposito della guerra*, a 1814 godine K. K. *Militär Geographisches Institut*, 1839 godine premješten u Beč, gdje je centar kartografske djelatnosti za Austro-Ugarsku i Balkanski poluotok sve do 1918 godine, završetkom prvog svjetskog rata.

ZAKLJUČAK

Ova rasprava o postanku i razvoju Prvog zemaljskog — jozefinskog premjera obuhvata nešto opširnije i historijske događaje tog i prethodnog vremenskog razdoblja, pri čemu su uolavnom i načelno zadržani originalni nazivi kartografskih djela, imena i naslovi njihovih izvršnih rukovodilaca, kako bi bili što jasniji i opći i društveni uvjeti tog osobito za kartografiju važnog vremena.

Od 1763—1785 godine premjer je izvršen u zemljama i prostranim oblastima tadašnje habsburške carevine, unutar koje su obuhvaćeni zapadni i sjeverni krajevi Jugoslavije.

Prvi zemaljski premjer označava krupni prijelaz od nepouzdana, spekulativne kartografije u točniju, geometrijsku, kakva se već bila razvijala i u drugim državama i oblastima Evrope. Kartografske radove i premjer do tada vršila su pojedina lica uz pripomoć političkih i naučnih institucija u manjem opsegu. Prvi zemaljski premjer predstavlja savremeni prototip premjera, poduzetog od strane države, njenih vojnih ustanova, kojima stoje na raspoloženju velika materijalna sredstva i brojno osoblje, što u osnovi osigurava uspjeh i veću točnost kartografskih radova. Organizacija i provođenje vojnog i ekonomskog premjera vrši štab Generalkvartirmajstora (Generalštab) i on je bio jedini u mogućnosti, da provodi tako komplicirane i obimne radove. Inicijatori, rukovodioci i

izvršioći u velikom su broju generalštabni i trupni oficiri, podoficiri, kadeti i pismeniji vojnici, uz suradnju inženjera i činovnika zemaljskih i upravnih ustanova, i oni su u suštini odlično izvršili ovaj zadatak, toliko oprečan njihovom osnovnom znanju i zvanju.

U uvodu su iznijeti osnovni razlozi, pokretači vojnog premjera teritorija tadašnjeg prostranog habsburškog carstva, od kojih je glavni bio vojno-strategijski momenat. Vojske carevine, ma da brojno i dobro organizirane, pod vodstvom niza odličnih vojskovođa, često su bile pobjeđivane na bojnem polju, jer nisu raspolagale sa svima strateškim elementima, od kojih je jedan od glavnih bio — nedovoljno poznavanje zemljišta, bitačne prostorije. Postepeno nastale promjene strateških principa ratovanja unosili su u borbe radnje elemente iznenađenja i vremena. A za to su bile potrebne detaljne i pouzdane topografske karte i vojno-topografski opisi, kojih nije bilo, ili su postojali samo djelomično. Taj nedostatak vojno-topografskih karata jasno se razabire iz izvještaja i prepiske pojedinih vojskovođa s ondašnjim vladacima.

Drugi važan uzrok ovog premjera bila je potreba poznavanja veličine obradivog zemljišta i njegovog doprinosa, kako bi se mogle provesti pravilne procjene u cilju regulacije poreza. I to je zapravo početak suvremenog katastra i gruntovnice za ove oblasti i krajeve. Potrebno je bilo i poznavanje i tada nenastanih opustjelih površina, čiji su se nekadašnji stanovnici razbjegli uslijed ratova i turskih zuluma. Velike mase naroda iz hrvatskih, bosanskih, srpskih i vlaških zemalja bježe pred Turcima, a carske ih vlasti naseljuju u zemljama počam od Beča i Budima do Jadranskog mora, Save i Dunava. Habsburški vladari, s druge strane, iz čisto sebičnih, nacionalno-šovinističkih ciljeva prebacuju u opustjele krajeve mase naroda iz Austrije i Švapskih zemalja. Svu ovu emigraciju i imigraciju trebalo je srediti. Za to su bile potrebne ekonomske karte, koje su bitni dio Prvog zemaljskog premjera.

Vojna i politička moć Turske, porazom njene vojske 1683 godine pod Bečom, doživjela je svoju prekretnicu. Turska se postepeno povlači prema Balkanskom poluotoku, a za njom nadiru vojske habsburške carevine sa ciljem, da što više prigrabe napuštenih i opustjelih zemalja. Car Josip I. i carica Katarina II. Ruska, na svomu drugom sastanku 1787 godine u Mogilevu-Hersonu, vrše podjelu interesnih sfera na Balkanskom poluotoku, što utječe na razvoj Prvog zemaljskog premjera. Tragovi ove podjele sfera osjećaju se do u današnje dane.

Habsburška carevina da bi zadržala svoju vladavinu nad zemljama Centralne Evrope, brojnih posjeda u Švapskoj, Nizozemskoj, Italiji, Mađarskoj i Balkanskom poluotoku, često vodi ratove, uz čije je ostale faktore neminovni pratilac i vojni premjer — Prvi zemaljski premjer. On obuhvata velika prostranstva od Nizozemske do Bukovine i Moldavije, od Češke i Galicije do Jadranskog mora, Vojne krajine, Srbije i Vlaške. Na ovom prostoru nastanjeni su razni narodi, svaki svog jezika i običaja, a usporedo s tim pojavljuju se i veliki kolonizatorski pokreti. Centralistička uprava carevine naturuje kao službeni jezik — njemački jezik, uslijed čega se često pojavljuju izvitopereni nazivi naselja i zemljišnih objekata. Za naše krajeve, ukoliko je bilo moguće, iznijeti su sadašnji narodni nazivi. Politička podjela tog prostranstva ne podudara se sa sadašnjom. Nastale su mnoge druge države i granice, a u skicama približno su unijete samo granice Jugoslavije.

Za naše, jugoslovenske zemlje, Prvi zemaljski primjer, sačuvan u Ratnom arhivu (Kriegsarchiv — sada Staatsarchiv) u Beču, od neobične je kulturno i političko-historijske važnosti, jer nam za zapadni i sjeverni pojas zemlje donosi tadašnje topografsko lice: naseljenost, komunikacije i t. d., otprilike 175 godina unatrag, što nije slučaj za naše centralne, južne i istočne oblasti, koje nisu bile obuhvaćene ovim premjerom.

Prvi zemaljski — jofefinski primjer daje prvi pouzdani, geometrijski određeni kartografski materijal, koji je dugo vremena služio kao kartografska osnovica za kasnija kartografska djela i karte. Velika je kartografska istina: kada se ima pouzdana i vjerodostojna osnovica, svaki drugi sastav i kompilacija karte nije težak rad. A to je jedna od glavnih historijskih zasluga upravo Prvog zemaljskog premjera.

LITERATURA: 1. PALDUS JOSEF: Militärische Aufnahmen im Habs. Ländern unter Josef II., K. K. General Quartiermeisterstab 1763—1785, Wien 1923. — 2. VANIČEK F.: Spezialgeschichte der Militärgränze, I—IV, Wien 1875. — 3. TEUFFENBACH Freiherr von ALBIN: Österreichs Hort, I—II, Wien 1910. — 4. HARDT von HARTENTHURM VINCENZ: Kartographie der Balkanhalbinsel im XIX Jahrhundert, Wien 1901. — 5. ŠIŠIĆ FERDO: Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1916. — 6. KLAJČ VJEKOSLAV, Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, Zagreb 1901. — 7. RAĐOJIĆ Dr. NIKOLA: Geografsko znanje o Srbiji početkom XIX veka, Beograd 1927. —

8. SRKULJ STJEPAN: Hrvatska povjest u devetnaest karata, Zagreb 1945. — 9. Razni prigodni članci. — 10. Priručnici: a) Narodna enciklopedija SHS (Stanojević 1926—1929); b) Mayer — Konversationslexicon (starije izdanje).

ZUSAMMENFASSUNG: In obiger Schilderung sind die Ursachen der Entstehung und die Ausführungen der Ersten — Josephinischen Landesvermessung in den Ländern und Provinzen des damaligen Habsburgischen Reiches im Zeitraume von 1763—1785 dargestellt, die sich auch teilweise auf die West- und Nordgegenden des heutigen Jugoslawiens erstreckten.

In der geschichtlichen Entwicklung dieser Zeiten sind zwei Hauptursachen der Ersten Landesvermessung systematisch hervorgetreten, und zwar:

1. Die Umgestaltung der Prinzipien und Arten der bisherigen Kriegsführung. Entstehung und Formierung eines Ständigen Generalstabes (Stab des General Quartiermeister) und in enger Beziehung damit brennende militärische Notwendigkeit des Besitzes genauer topographischen Landeskarten für den Friedens und Kriegsbedarf.

2. Die durch langen und verheerenden Kriege zwischen Osterreich und der Türkei zeitweilig hervorgerufenen massenhaften Aus- und Rückwanderungen. Entstehung der Militärgrenze verbunden mit neuen Ansiedlungen und militärischen Kolonisierung und damit im Zusammenhang die Eigenschaftseinführung und gleichmässige Verteilung der Steuerpflichtung, die sich auf das ganze damalige Staatsgebiet erstreckte, und die Haupttrage der modernen Kataster und Besteuerungsverwaltung darstellen.

Die Schiedung der Landesvermessung hält sich streng geteilt nach jeweiligen Ausführungen in einzelne Ländern und Provinzen. In ihr sind die Hauptpersonen der Leitung und Vollführung der Arbeiten bezeichnet. Das ist die erste staatliche Vermessung der Länder von der Ostsee, dem Rhein und der Weichsel, bis zum Po, Adriatischen Meere, der Donau und Moldawien. Zu gleicher Zeit bedeutet sie den Übergang von der spekulativen und ungenauen, zur genauern, sich auf mathematisch-geometrischen Grundlagen basierenden Kartographie, in eine neue Epoche der Vermessung und Darstellung der Erdoberfläche, die die damaligen kartographisch-geographischen Irrtümer gründlich ausbeseitigte und in eine richtige und sachliche Kartographie einleitete.

Die Originalarbeiten und Karten der Ersten Landesvermessung, gesammelt und aufbewahrt im Staatsarchiv (Kriegsarchiv) in Wien, sind anfangs streng geheim gehalten, deren Einsicht nur einzelnen Personen höchster Verwaltung und Kriegsstellen geboten war, heute der Allgemeinheit zugänglich, stellen einen grossen historischen Reichtum an Dokumenten dar, die getreu und genau das Spiegelbild der Erdoberfläche damaliger Zeit in manchen Deutungen darbieten. Sie bildeten den sachlichen Grundstock für die Entwicklung der neuzeitlichen Kartographie der vermessenen Länder und Provinzen.